

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών "Επιστήμη της Μετάφρασης"

Ακαδημαϊκό έτος: 2016-2017

Διπλωματική Εργασία

Θέμα: Νομική μετάφραση. Θεωρία και μετάφραση μιας έκθεσης του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Watch)

Επιβλέπων καθηγητής: Σωτήρης Λίβας

Τριμελής επιτροπή: Γιώργος Κεντρωτής

Σωτήρης Λίβας

Μαρία Τσίγκου

Σωτήρης Αφεντούλης

Κέρκυρα, 2018

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	1
Μέρος Πρώτο	
Νομική γλώσσα και νομική μετάφραση	
1.1 Η νομική γλώσσα	
1.1.1 Η νομική γλώσσα ως ειδική γλώσσα.....	3
1.1.2 Η φύση της νομικής γλώσσας.....	5
1.1.3 Τα χαρακτηριστικά της νομικής γλώσσας.....	8
1.2 Η νομική μετάφραση	
1.2.1 Γενικά.....	10
1.2.2 Δυσκολίες στη νομική μετάφραση.....	12
1.2.3 Η νομική ισοδυναμία	15
Μέρος Δεύτερο	
Μετάφραση έκθεσης του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	
2.1 Γενικά.....	18
2.2 Το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.....	19
2.3 Οι εκθέσεις του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.....	20
2.4 Μετάφραση μιας έκθεσης του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.....	21
Μέρος Τρίτο	
Μεταφραστικές δυσκολίες	
3.1 Γενικά.....	53
3.2 Νομικοί όροι, έννοιες και θεσμοί.....	54
3.3 Παράθεση αποσπασμάτων από νόμους και διακειμενικότητα.....	59
3.4 Πρόσθετες δυσκολίες κατά τη μετάφραση.....	62
Συμπεράσματα.....	64
Βιβλιογραφία.....	65
Δικτυογραφία.....	67
Νόμοι – Συνθήκες.....	68

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών "Επιστήμη της Μετάφρασης". Η επιλογή του θέματος της εργασίας και του κειμένου αποτελεί προϊόν προσωπικού ενδιαφέροντος, στο κέντρο του οποίου βρίσκεται η νομική μετάφραση. Η εκπόνηση της εργασίας αποτέλεσε κίνητρο ώστε να διενεργήσω μία, μικρή έστω, έρευνα γύρω από το αντικείμενο της νομικής μετάφρασης και να μελετήσω διάφορες θεωρίες γύρω από τη νομική γλώσσα και τη μετάφρασή της. Μία μετάφραση η οποία, όπως και κάθε άλλο είδος ειδικής μετάφρασης, παρουσιάζει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και δυσκολίες και η οποία, εξαιτίας των έννομων συνεπειών που παράγουν συνήθως τα νομικά κείμενα, αποτελεί ουσιώδους σημασίας για τη ζωή των ανθρώπων.

Η εργασία αποτελείται από 3 μέρη. Στο πρώτο μέρος αναπτύσσονται ορισμένες θεωρίες σχετικά με τη νομική γλώσσα και σκιαγράφονται οι ιδιαιτερότητες και οι δυσκολίες που παρουσιάζονται στη νομική μετάφραση ως ειδικό είδος μετάφρασης. Στο δεύτερο μέρος παρατίθεται το μετάφρασμα μιας έκθεσης του διεθνούς οργανισμού Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το περιεχόμενο της οποίας είναι νομικό και αναφέρεται στις δυσκολίες πρόσβασης σε δικηγόρο που μετέρχονται όσοι αντιμετωπίζουν κατηγορίες διάπραξης εγκλημάτων στη Δημοκρατία της Τυνησίας. Τέλος, στο τρίτο μέρος αναλύονται οι δυσκολίες της μετάφρασης του κειμένου, οι τεχνικές που ακολουθήθηκαν για την αντιμετώπισή τους και ορισμένα στοιχεία που έχουν να κάνουν με το σημασιολογικό, υφολογικό και πραγματολογικό περιεχόμενο του κειμένου.

Μέρος Πρώτο

Νομική Γλώσσα και Νομική Μετάφραση

1.1 Η νομική γλώσσα

1.1.1 Η νομική γλώσσα ως ειδική γλώσσα

Η έννοια της ειδικής γλώσσας ως αντιδιαστελλόμενης προς τη γενική γλώσσα συνδέεται ουσιαστικά με τη διχοτόμηση της γνώσης σε δύο διαφορετικούς τύπους: τη γενική γνώση ή κοινή γνώση, αφενός, και την ειδική γνώση ή εξειδικευμένη γνώση αφετέρου. Ως ειδική νοείται η γλώσσα που χρησιμοποιείται σε ένα θεματικό πεδίο και χαρακτηρίζεται από τη χρήση ειδίων γλωσσικών μέσων έκφρασης.¹ Σύμφωνα με άλλον ορισμό, αυτόν του ορολόγου H.Felber, «ως ειδική γλώσσα θα πρέπει να νοείται το σύνολο όλων των γλωσσικών μέσων που χρησιμοποιούνται σε ένα πεδίο το οποίο ορίζεται από το αντικείμενο ενός επαγγέλματος»². ο πρώτος ορισμός δίνει έμφαση στον χαρακτήρα της ειδικής γλώσσας ως υποσυνόλου της γενικής γλώσσας και στα είδια εκφραστικά μέσα της (χωρίς να υπονοεί ότι ολόκληρη η ειδική γλώσσα αποτελείται από είδια μέσα έκφρασης), ενώ ο δεύτερος δίνει έμφαση στην καθολικότητα της γλώσσας και στο επαγγελματικό καθεστώς του εκάστοτε θεματικού πεδίου. Δε νοείται ειδική γλώσσα χωρίς συγκεκριμένο θεματικό πεδίο. Με αυτή την έννοια, η ειδική γλώσσα συνιστά ένα υποσύνολο της γενικής γλώσσας το οποίο είναι εμπλουτισμένο με ένα σύνολο ειδικών όρων και φράσεων (: ορολόγιο και φρασεολόγιο του θεματικού πεδίου) και χαρακτηρίζεται πολλές φορές από ιδιαίτερο τρόπο σύνταξης ή γλωσσικό ύφος. Παρά την ύπαρξη αυτών των χαρακτηριστικών, από την πλευρά της περιγραφικής γλωσσολογίας έχει επισημανθεί ότι χρήση του όρου *γλώσσα* για τη δήλωση τέτοιων υποσυνόλων είναι καταχρηστική και, σύμφωνα με την M. T. Cabré:

Η ονομασία *εξειδικευμένες γλώσσες* συνιστά, κατά τη γνώμη μας, κατάχρηση του όρου *γλώσσα*. [...] Μια γλώσσα απαιτεί πάντα μια γραμματική που να την περιγράφει, αυτή δε η γραμματική περιλαμβάνει μια φωνολογία, μια μορφολογία, μια σύνταξη και ένα λεξιλόγιο. Γι' αυτό, το ερώτημα που πρέπει να τίθεται είναι αν η ανάλυση του συνόλου στοιχείων και συνδυασμών που χρησιμοποιούνται σε δεδομένο πεδίο εξειδίκευσης ανταποκρίνεται πραγματικά σε αυτό που ονομάζεται γλώσσα.³

¹ Κώστας Ε. Βαλεοντής και Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, *Νομική Γλώσσα, Νομική Ορολογία, Θεωρία και πράξη*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 14

² Felber, *Terminology Manual*, Paris: Unesco/Infoterm, 1984, σελ. 106

³ Cabré, *¿Lenguajes especializados o lenguajes para propósitos específicos?*”, *Foro Hispánico* 26 (Textos y discursos de especialidad: el español de los negocios), 2004, σελ. 20

Σύμφωνα με τους H. Picht και J. Draskau, κάθε ειδική γλώσσα εμφανίζει κάποια γενικά χαρακτηριστικά, τα οποία της προσδίδουν την ιδιότητα της ειδικής γλώσσας, και τα οποία είναι:

- ο μονολειτουργικός χαρακτήρας, υπό την προϋπόθεση ότι λειτουργεί σε συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο και με συγκεκριμένο επικοινωνιακό σκοπό
- ο περιορισμένος αριθμός χρηστών
- η πρόσκτηση με εκούσιο τρόπο
- η αυτονομία έναντι της γενικής γλώσσας, υπό την έννοια ότι οι ποικιλίες των ειδικών γλωσσών δεν επηρεάζουν τη γενική γλώσσα⁴

Η εξέταση της νομικής γλώσσας με βάση τα παραπάνω χαρακτηριστικά βοηθά στην απάντηση του ερωτήματος αν η νομική γλώσσα αποτελεί ειδική γλώσσα. Πράγματι, η νομική γλώσσα εμφανίζει μονολειτουργικό χαρακτήρα, υπό την προϋπόθεση ότι λειτουργεί σε συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο και με συγκεκριμένο επικοινωνιακό σκοπό. Επίσης, διαθέτει περιορισμένο αριθμό χρηστών και εκούσιο χαρακτήρα πρόσκτησης, αν και, με την εισχώρηση πολλών νομικών λέξεων και φράσεων στο καθημερινό λεξιλόγιο, τα δύο αυτά στοιχεία εμφανίζονται σε μικρότερο βαθμό. Τέλος, η ύπαρξη αυτονομίας της νομικής γλώσσας απέναντι στη γενική γλώσσα κατοχυρώνει τον χαρακτήρα της πρώτης ως ειδικής γλώσσας.

⁴ H. Picht και J. Draskau, *Terminology: An Introduction*. Guildford: The University of Surrey, Department of Linguistics, 1985 στους Κώστας Ε. Βαλεοντής και Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, *Νομική Γλώσσα, Νομική Ορολογία, Θεωρία και πράξη*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 22

1.1.2. Η φύση της νομικής γλώσσας

Σύμφωνα με έναν ορισμό, η νομική γλώσσα αποτελεί «μία ή περισσότερες ιδιαίτερες, από σημασιολογική, εκφραστική και ορολογική, ενίοτε δε και από συντακτική και μορφολογική άποψη, κατηγορίες ενός *ομιλούμενου* ή *ομιληθέντος* γλωσσικού κώδικα οι οποίες αναπτύχθηκαν και/ή αναπτύσσονται από τους νομικούς επιστήμονες, λειτουργούς και επαγγελματίες (στο εξής απλώς: νομικούς) για τους σκοπούς: α) της διατύπωσης *κανόνων δικαίου* και *νόμων*, οι οποίοι απευθύνονται τόσο σε νομικούς όσο και σε μη νομικούς, απαιτούν ωστόσο συχνά τη συνδρομή των νομικών για να κατανοηθούν από μη νομικούς· β) της διατύπωσης θεωρητικών απόψεων στο πλαίσιο της Νομικής Επιστήμης, οι οποίες απευθύνονται κυρίως σε νομικούς ή σπουδαστές της Νομικής Επιστήμης, σε φορείς διοικητικής και πολιτικής εξουσίας οι οποίοι μπορεί να είναι νομικοί ή όχι, αλλά – θεωρητικά τουλάχιστον – σε κάθε πολίτη που ενδιαφέρεται για θέματα δικαίου»⁵.

Η δυσκολία της νομικής μετάφρασης οφείλεται στην ίδια τη φύση της νομικής γλώσσας, η οποία συνδέεται με την κανονιστική, την επιτελεστική και την τεχνική φύση της χρήσης της γλώσσας.⁶ Όσον αφορά την κανονιστική χρήση της γλώσσας, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η νομική γλώσσα είναι μια γλώσσα κανονιστική, καθώς αναφέρεται στην παραγωγή και την έκφραση κανόνων δικαίου. Το χαρακτηριστικό αυτό της νομικής γλώσσας απορρέει από το γεγονός ότι οι νόμοι κατευθύνουν την ανθρώπινη συμπεριφορά και ρυθμίζουν τις ανθρώπινες σχέσεις. Οι αξίες και τα ιδανικά της κοινωνίας τυποποιούνται στη νομοθεσία ώστε να τυγχάνουν προστασίας από οποιεσδήποτε προσβολές τους. Για αυτόν τον λόγο οι νόμοι έχουν επιτακτικό χαρακτήρα και ορίζουν τις σχέσεις, τις διαδικασίες και το είδος των συμπεριφορών που θα πρέπει να ακολουθούνται εντός της κοινωνίας. Συνεπώς, και η γλώσσα που χρησιμοποιείται στους νόμους είναι επιτακτική, καθώς ο σκοπός της δεν είναι μόνο να μεταδώσει πληροφορίες και γνώση, αλλά, επίσης, να καθοδηγήσει, να επηρεάσει ή να μεταβάλει τη συμπεριφορά των ανθρώπων. Κατά τη Yon Maley:

Σε όλες τις κοινωνίες ο νόμος παρασκευάζεται, ερμηνεύεται και επιβάλλεται...και το μεγαλύτερο μέρος αυτών των διάφορων νομικών διαδικασιών πραγματοποιείται κυρίως μέσα από τη γλώσσα.

Η γλώσσα είναι το μέσο, η διαδικασία και το προϊόν σε διάφορα πεδία του νόμου, όπου τα

⁵ Κώστας Ε. Βαλεοντής και Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, *Νομική Γλώσσα, Νομική Ορολογία, Θεωρία και πράξη*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 41-42

⁶ D. Cao, *Translating Law, Multilingual Matters*, 2007, σελ. 13-20

νομικά κείμενα, γραπτά ή προφορικά, παράγονται με σκοπό την τυποποίηση της κοινωνικής συμπεριφοράς.⁷

Η επιτελεστική χρήση της νομικής γλώσσας αναφέρεται στη σύνδεση που υπάρχει μεταξύ λέξεων και πράξεων. Η νομική γλώσσα είναι άκρως επιτελεστική γλώσσα, καθώς η παραγωγή των έννομων συνεπειών είναι πολλές φορές το αποτέλεσμα της εκφώνησης ορισμένων λέξεων (όπως π.χ. η απαγγελία των αποφάσεων στα δικαστήρια). Η νομική γλώσσα μπορεί να απονείμει δικαιώματα, να επιβάλει υποχρεώσεις, να απαγορεύσει τη διενέργεια συγκεκριμένων πράξεων και να επιτρέψει άλλες. Καθίσταται έτσι εμφανές ότι η επιτελεστική λειτουργία της νομικής γλώσσας είναι απολύτως σύμφυτη με την ίδια τη φύση του νόμου, σκοπός του οποίου είναι η ρύθμιση των ανθρώπινων σχέσεων και συμπεριφορών.

Η τεχνική φύση της νομικής γλώσσας έχει αποτελέσει αντικείμενο διαφωνίας μεταξύ των θεωρητικών, καθώς υπάρχουν αυτοί που δέχονται τη νομική γλώσσα ως αμιγώς τεχνική γλώσσα, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει νομική γλώσσα και ότι αν υπάρχει αυτή αποτελεί ένα ειδικό μέρος της γενικής γλώσσας που χρησιμοποιείται για συγκεκριμένους (νομικούς) σκοπούς. Παρά τις όποιες διαφωνίες, όμως, υπάρχει μια ευρεία αποδοχή της νομικής γλώσσας ως τεχνικής γλώσσας. Κατά τον Caton η νομική γλώσσα είναι τεχνική γλώσσα, αλλά κάθε τεχνική γλώσσα θα πρέπει πάντα να θεωρείται ως παράρτημα της γενικής γλώσσας. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η νομική γλώσσα δεν διαφέρει από τη γενική ως προς τη σύνταξη, αλλά ως προς το λεξιλόγιο⁸. Κατά τον Schauer η νομική γλώσσα, ως τεχνική γλώσσα, λειτουργεί σε ένα πλαίσιο, το οποίο βοηθά ώστε οι νομικοί όροι να αποκτήσουν διαφορετική σημασία από αυτή που θα είχαν αν απαντούσαν εκτός αυτού του πλαισίου στην καθημερινή γλώσσα. Με αυτή την έννοια η νομική γλώσσα λειτουργεί παρασιτικά πάνω στην γενική γλώσσα⁹. Αντίθετα, ο H.L.A. Hart υποστηρίζει ότι εξαιτίας των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της νομικής γλώσσας η τελευταία αποτελεί μια γλώσσα *sui generis*, καθώς προϋποθέτει την ύπαρξη ενός νομικού συστήματος και ενός συγκεκριμένου συνόλου κανόνων δικαίου, στο υπόβαθρο των οποίων και μόνο η νομική γλώσσα μπορεί να αποκτήσει σημασία¹⁰. Επίσης, κατά τη σημειωτική προσέγγιση του Bernard Jackson η

⁷ Yon Maley, *The language of the law*, 1994, σελ. 11

⁸ Charles E. Caton, *Philosophy and ordinary language*, Urbana, University of Illinois Press, 1963 στην D. Cao, *Translating Law*, Multilingual Matters, 2007, σελ. 16

⁹ Frederick Schauer, *Causation Theory and the Causes of Sexual Violence*, 1987 στην D. Cao, *Translating Law*, Multilingual Matters, 2007, σελ. 16

¹⁰ H.L.A. Hart, *The Concept of Law*, 1961/1994 1963 στην D. Cao, *Translating Law*, Multilingual Matters, 2007, σελ. 16

νομική γλώσσα είναι ειδική γλώσσα, η οποία είναι αυτόνομη από τη γενική γλώσσα. Σε αυτό συμβάλλει το γεγονός ότι το νομικό λεξιλόγιο συντάσσεται αυτόνομα, με την έννοια ότι οι νομικοί θεσμοί καθορίζουν ποια σημειωτικά αντικείμενα θα ενταχθούν στο λεξιλόγιο. Έτσι, η νομική γλώσσα «διαθέτοντας ένα λεξιλόγιο το οποίο συντίθεται με διαφορετικό τρόπο από αυτόν της γενικής γλώσσας και περιλαμβάνοντας όρους οι οποίοι αλληλοσχετίζονται με τρόπους διαφορετικούς από αυτούς της γενικής γλώσσας» θα πρέπει να είναι αυτόνομη από τη γενική γλώσσα.¹¹ Για αυτόν τον λόγο, συμπεραίνει ο Jackson, είναι περισσότερο η έλλειψη γνώσης του νομικού συστήματος και όχι των ατομικών λεξικών αντικειμένων αυτή που οδηγεί στην μη κατανόηση ενός κειμένου από κάποιον που δεν έχει εξειδικευμένη νομική γνώση. Το νομικό σύστημα παίζει σημαντικό ρόλο στην κατανόηση, καθώς πολλές λέξεις της γενικής γλώσσας αποκτούν ιδιαίτερο νόημα εντός του νομικού συστήματος. Το γεγονός αυτό πρέπει να αποτελεί οδηγό για κάθε νομικό μεταφραστή.

¹¹ Bernard Jackson, *Semiotics and Legal Theory*, Routledge Kegan & Paul (1969), 1985, σελ. 47

1.1.3 Χαρακτηριστικά της νομικής γλώσσας

Όπως υποστηρίζει η D. Cao, η νομική γλώσσα, εξαιτίας της ιδιαίτερης φύσης και λειτουργίας του νόμου, παρουσιάζει κάποια ιδιαίτερα γλωσσολογικά χαρακτηριστικά σε λεξιλογικό, συντακτικό, πραγματολογικό και υφολογικό επίπεδο.¹² Τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά έχουν ευρεία εφαρμογή στη μετάφραση νομικών κειμένων.

Το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της νομικής γλώσσας είναι το περίπλοκο και μοναδικό λεξιλόγιό της. Το λεξιλόγιο αυτό, εκτός από την πληθώρα ειδικών νομικών όρων, περιέχει και αρκετές ιδιομορφίες, όπως η χρήση αρχαϊκών λέξεων και φράσεων και λατινικών όρων, η χρήση συνηθισμένων λέξεων με ασυνήθιστη σημασία και η υψηλή συχνότητα αόριστων και αφηρημένων εννοιών. Αν αναλογιστούμε, επίσης, τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των διαφόρων νομικών συστημάτων και το γεγονός ότι πολλές από τις νομικές έννοιες που απαντώνται σε ένα συγκεκριμένο νομικό σύστημα δεν υπάρχουν σε ένα άλλο, αντιλαμβανόμαστε ότι πολλές φορές δεν υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ των όρων και, ως εκ τούτου, η επίτευξη μεταφραστικής ισοδυναμίας μεταξύ των νομικών κειμένων μοιάζει ουτοπική. Σε συντακτικό επίπεδο, το βασικό χαρακτηριστικό της νομικής γλώσσας είναι η τυπική και απρόσωπη σύνταξη, η οποία συνδυάζεται με περίπλοκες και μακροσκελείς περιόδους. Η περιπλοκότητα του λόγου οφείλεται εν μέρει στην ονοματοποίηση, δηλαδή στη χρήση περισσότερων ονοματικών και όχι ρηματικών τύπων, η οποία οδηγεί στην αυξημένη χρήση της γενικής πτώσης και, κατά συνέπεια, στην αυξημένη δυσκολία ανάγνωσης του κειμένου.¹³ Άλλα συντακτικά χαρακτηριστικά είναι η χρήση υποθετικών προτάσεων, η περιγραφή όρων και προϋποθέσεων, η ύπαρξη εξαιρέσεων και η αυξημένη χρήση της παθητικής φωνής. Όλα αυτά αποτελούν τα εργαλεία της νομικής γλώσσας για την κάλυψη όλων των ενδεχομένων κατά την περιγραφή μιας νομικής κατάστασης, και είναι αυτά που θέτουν και τις μεγαλύτερες δυσκολίες κατά τη μετάφραση νομικών κειμένων.

Σε πραγματολογικό επίπεδο βασικό ρόλο παίζει η επιτελεστική λειτουργία της νομικής γλώσσας, η οποία, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί το σύνδεσμο μεταξύ λέξης και πράξης. Η νομική γλώσσα παράγει δικαιώματα και υποχρεώσεις, θέτει απαγορεύσεις και γενικά μεταβάλλει την πραγματικότητα. Ιδιαίτερα οι δικαστικές αποφάσεις δημιουργούν μια νέα

¹² D. Cao, *Translating Law, Multilingual Matters*, 2007, σελ. 20-23

¹³ Κώστας Ε. Βαλεοντής και Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, *Νομική Γλώσσα, Νομική Ορολογία, Θεωρία και πράξη*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 32

πραγματικότητα για τα πρόσωπα που εμπλέκονται στη δίκη. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο είναι η αοριστία και η διφορούμενη σημασία πολλών νομικών εννοιών. Οι έννοιες αυτές πρέπει να ερμηνεύονται (και επομένως να μεταφράζονται) ομοιόμορφα ώστε να υπάρχει ασφάλεια δικαίου.

Το ύφος των νομικών κειμένων είναι κατά βάση απρόσωπο, επίσημο και πομπώδες. Επίσης, είναι συνήθης η χρήση στερεότυπων εκφράσεων και η χρήση κοινών λέξεων και φράσεων, των οποίων η σημασία είναι διαφορετική από αυτήν που έχουν στη γενική γλώσσα. Κατά τους Κριμπά και Βαλεοντή, η νομική γλώσσα εμφανίζει τα παραδόξα: α) την ταυτόχρονη επιδίωξη ακρίβειας και αοριστίας, καθώς η πρώτη είναι απαραίτητη για την ασφάλεια του δικαίου ενώ η δεύτερη για τη συμπερίληψη σε γενικές έννοιες και ρήτρες όσων το δυνατό περισσότερων περιπτώσεων, και β) την ταυτόχρονη επιδίωξη λιτότητας και συμπύκνωσης αφενός, και την αναλυτική κάλυψη όσων το δυνατό περισσότερων περιπτώσεων αφετέρου.¹⁴

Τα χαρακτηριστικά αυτά εμφανίζονται λιγότερο ή περισσότερο σε κάθε νομικό κείμενο και αποτελούν οδηγό στην προσπάθεια του μεταφραστή να παράξει ένα ισοδύναμο μεταφραστικό αποτέλεσμα κατά τη μετάφραση ενός νομικού κειμένου. Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναφερθώ στη νομική μετάφραση και στις κύριες δυσκολίες που αυτή παρουσιάζει.

¹⁴ Κώστας Ε. Βαλεοντής και Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, *Νομική Γλώσσα, Νομική Ορολογία, Θεωρία και πράξη*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 36-37

1.2 Η νομική μετάφραση

1.2.1 Γενικά

Για τη φύση της νομικής μετάφρασης δεν υπάρχει ομοφωνία. Ο Venuti τη συγκαταλέγει (μαζί με την επιστημονική, τη διπλωματική και την εμπορική μετάφραση) στο είδος της τεχνικής μετάφρασης¹⁵, ενώ αντίθετα ο Bocquet εκφράζει την άποψη ότι η νομική μετάφραση βρίσκεται στον αντίποδα της τεχνικής γιατί στην πρώτη απαιτείται η προσαρμογή του σημαινομένου, ενώ στη δεύτερη το σημαινόμενο μένει το ίδιο.¹⁶ Κατά τον J.H. Herbots «Αυτό που διαφοροποιεί τη νομική μετάφραση από την εν γένει μετάφραση είναι ότι, αφενός, το προς μετάφραση κείμενο αποτελεί κανόνα δικαίου, δικαστική απόφαση ή νομική πράξη με εκούσιες και αναμενόμενες έννομες συνέπειες και, αφετέρου, η γλώσσα στην οποία έχει συνταχθεί το προς μετάφραση κείμενο είναι – είτε το θέλουμε είτε όχι – μια τεχνική γλώσσα, και ας μην της φαίνεται μερικές φορές, για την κατάκτηση της οποίας απαιτείται μια κάποια τεχνογνωσία.¹⁷

Παρά την υφιστάμενη διχογνωμία, η νομική μετάφραση αποτελεί μετάφραση τεχνική, καθώς σχετίζεται με τη μετάφραση νομικών κειμένων, των οποίων η λειτουργία είναι κατά κύριο λόγο κανονιστική, πληροφοριακή και επιτελεστική. Το κύριο στοιχείο που χαρακτηρίζει τη νομική μετάφραση είναι ότι, εφόσον τα νομικά κείμενα αφορούν συνήθως μια συγκεκριμένη έννομη τάξη, η νομική μετάφραση δεν αποτελεί μόνο μια μετάβαση από μία γλώσσα αφετηρίας σε μία γλώσσα αφίξεως, αλλά ταυτόχρονα και μια μετάβαση από ένα δικαιικό σύστημα αφετηρίας σε ένα δικαιικό σύστημα αφίξεως. Για αυτόν τον λόγο, η Marta Chroma υποστηρίζει ότι «η διαγλωσσική μετάφραση ενός νομικού κειμένου είναι διασημειωτική μετάφραση [intersemiotic translation][...], καθώς αντιπροσωπεύει μια διαδικασία όπου το ένα δυϊκό σημειωτικό σύστημα [dual semiotic system] πρέπει να αντικατασταθεί με το άλλο, διατηρώντας το σκοπό και τα χαρακτηριστικά του κειμένου-πηγής στο βαθμό όπου αναμένεται και απαιτείται από το λήπτη του μεταφράσματος (ο βαθμός ενδέχεται να διαφέρει ανάλογα με το σκοπό της

¹⁵ Lawrence Venuti, *The Translators Invisibility. A history of translation*, Routledge, 1995, σελ. 41

¹⁶ Bocquet, *Traduction juridique et appropriation par le traducteur: L'affaire Zacharie*, Aubry et Rau, 2000 στο Κώστας Ε. Βαλεοντής και Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, *Νομική Γλώσσα, Νομική Ορολογία, Θεωρία και πράξη*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 242

¹⁷ J.H. Herbots, *La traduction juridique: Un point de vue belge*, Les Cahiers de Droit, 1987 στο Κώστας Ε. Βαλεοντής και Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, *Νομική Γλώσσα, Νομική Ορολογία, Θεωρία και πράξη*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 243

μετάφρασης)»¹⁸. Την ίδια άποψη εκφέρουν και οι Βαλεοντής και Κριμπάς, αν και περιορίζουν τη διασημειωτικότητα της διαγλωσσικής νομικής μετάφρασης μόνο στις περιπτώσεις που το δικαιικό σύστημα αφετηρίας είναι πολύ διαφορετικό από το δικαιικό σύστημα αφίξεως.¹⁹ Από αυτό το χαρακτηριστικό διασημειωτικότητας απορρέουν και οι σημαντικότερες δυσκολίες που εμφανίζει η νομική μετάφραση, οι οποίες, ωστόσο, δεν περιορίζονται αποκλειστικά σε αυτό.

¹⁸ M. Chromá, *A Dictionary for Legal Translation*, The Role of Legal Translation in Legal Harmonization, 2012, σελ. 117

¹⁹ Οι Βαλεοντής και Κριμπάς διακρίνουν τη νομική μετάφραση σε: α) ενδογλωσσική μετάφραση μεταξύ κειμένων τα οποία αντανakλούν διαφορετικές έννομες τάξεις, β) διαγλωσσική μετάφραση μεταξύ κειμένων τα οποία αντανakλούν τα οποία αντανakλούν διαφορετικές έννομες τάξεις, γ) διαγλωσσική μετάφραση μεταξύ κειμένων τα οποία αντανakλούν την ίδια έννομη τάξη στην οποία δεν ισχύει η *παράλληλη πολυγλωσσική σύνταξη* (άρα υπάρχει γλώσσα-πηγή και γλώσσα-στόχος), δ) διαγλωσσική μετάφραση μεταξύ κειμένων τα οποία αντανakλούν την ίδια έννομη τάξη στην οποία ισχύει η *παράλληλη πολυγλωσσική σύνταξη* (άρα δεν υπάρχει γλώσσα-πηγή και γλώσσα-στόχος)· πρόκειται για μια κοινή τεχνική μετάφραση, χωρίς ιδιαίτερα διακριτικά χαρακτηριστικά που να προκύπτουν από τις όποιες ιδιαιτερότητες του θεματικού πεδίου (δίκαιο). Κώστας Ε. Βαλεοντής και Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, *Νομική Γλώσσα, Νομική Ορολογία, Θεωρία και πράξη*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 247-248

1.2.2 Δυσκολίες στη νομική μετάφραση

Όπως επισημάνθηκε, η μετάφραση ενός νομικού κειμένου δεν αποτελεί μόνο μια μετάβαση από μία γλώσσα αφετηρίας σε μία γλώσσα αφίξεως, αλλά ταυτόχρονα και μια μετάβαση από ένα δικαιοσύστημα αφετηρίας σε ένα δικαιοσύστημα αφίξεως. Η νομική γλώσσα είναι στενά συνδεδεμένη με το δικαιοσύστημα, τον πολιτισμό και την ιστορία μιας χώρας και, συνεπώς, κατά τη μετάφραση παράγονται σημαντικές δυσκολίες που έχουν να κάνουν με αναντιστοιχίες νομικών όρων, εννοιών και θεσμών.

Κατά τον Βλαχόπουλο, οι αναντιστοιχίες αυτές μπορεί να είναι πραγματολογικές, μορφικές και σημασιολογικές²⁰. Οι πραγματολογικές αναντιστοιχίες αναφέρονται σε έννοιες και καταστάσεις οι οποίες είναι στενά συνδεδεμένες με την πραγματικότητα και τον πολιτισμό της κάθε χώρας. Η νομική πραγματικότητα κάθε χώρας είναι μοναδική και από το γεγονός αυτό πηγάζει η μεγαλύτερη δυσκολία για τον νομικό μεταφραστή. Γιατί σε αντίθεση με τη μετάφραση άλλων κατηγοριών ειδικών κειμένων, τα οποία περιέχουν κατά βάση καθολικές παραδοχές και αλήθειες, όπως τα ιατρικά ή επιστημονικά κείμενα, στη νομική μετάφραση, εξαιτίας της ασυμβατότητας των νομικών πραγματικοτήτων της γλώσσας αφετηρίας και της γλώσσας αφίξεως, ο ρόλος του μεταφραστή είναι διττός: αφενός να μεταφράσει το κείμενο, αφετέρου να προσπαθήσει να δημιουργήσει στη γλώσσα αφίξεως μια νομική πραγματικότητα η οποία θα είναι πιστή ως προς τη νομική πραγματικότητα της γλώσσας αφετηρίας, ακόμα και αν στη γλώσσα αφίξεως δεν υπάρχουν οι νομικοί όροι, έννοιες και θεσμοί της γλώσσας αφετηρίας. Για αυτόν τον λόγο, κατά την Κανελλοπούλου-Μπότη:

Η μετάφραση ενός νομικού κειμένου [...] απαιτεί από τον μεταφραστή τρία πράγματα: πρώτον, να έχει γνώσεις του δικαίου της γλώσσας-προέλευσης και της γλώσσας-στόχου, δεύτερον, να προβεί σε μια έρευνα πρωτοτύπων κειμένων στη γλώσσα-στόχο, κειμένων σχετικών με τη μετάφραση και τρίτον, να επεξεργαστεί ιδιαίτερα το κείμενο μετά την πρώτη μετάφραση. Το έργο του μεταφραστή πρέπει να περιλαμβάνει, όπου χρειάζεται, τη δημιουργική διόρθωση του πρωτοτύπου του νομικού κειμένου, έτσι ώστε να είναι όσο πιο κατανοητό γίνεται από τον

²⁰ Σ. Βλαχόπουλος, *Πολυγλωσσία στο δίκαιο. Μετάφραση νομικών κειμένων και δικαστηριακή διερμηνεία*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 18-20

αναγνώστη. Η τυπική - όχι ουσιαστική -πιστότητα στο αρχικό κείμενο θα πρέπει να υποχωρεί σαν αξία, όταν πρόκειται με την υποχώρηση αυτή να επιτευχθεί ένα πιο κατανοητό κείμενο.²¹

Οι μορφικές αναντιστοιχίες, κατά τον Βλαχόπουλο, αναφέρονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της σύνταξης και διάρθρωσης των νομικών κειμένων, τα οποία μπορεί παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές ανά χώρα. Τέλος, οι σημασιολογικές αναντιστοιχίες αφορούν την ορολογία και το εν γένει λεξιλογικό υλικό που απαντώνται στα νομικά κείμενα. Όλες αυτές οι αναντιστοιχίες θέτουν εμπόδια στον μεταφραστή στην προσπάθειά του να αναπαράξει στη γλώσσα αφίξεως τη νομική πραγματικότητα που περιγράφεται στη γλώσσα αφετηρίας. Η νομική πραγματικότητα που θα αναπαράξει ο μεταφραστής θα πρέπει, επίσης, να συνοδεύεται από τις ίδιες έννομες συνέπειες που παράγει το κείμενο-πηγή, ώστε να διατηρείται η κανονιστική και η επιτελεστική λειτουργία του κειμένου.

Μία άλλη δυσκολία που προκύπτει κατά τη νομική μετάφραση συνδέεται με το ευρύ φάσμα αντικειμένων που υπάρχουν σε ένα νομικό κείμενο. Το δίκαιο ρυθμίζει σχεδόν όλους τους τομείς της ανθρώπινης ζωής και δραστηριότητας και, ως εκ τούτου, το θεματικό εύρος των νομικών κειμένων είναι τεράστιο. Αυτό σημαίνει ότι ο νομικός μεταφραστής εισέρχεται και σε άλλα επιστημονικά πεδία κατά τη διενέργεια της μετάφρασης, όπως π.χ. στο πεδίο της οικονομικής θεωρίας όταν το κείμενο είναι κάποιο τραπεζικό συμβόλαιο, στο πεδίο της ψυχολογίας όταν το κείμενο αφορά τον ποινικό καταλογισμό του δράστη ενός εγκλήματος ή στο πεδίο της χημείας όταν το κείμενο αναφέρεται στις χημικές ουσίες που λογίζονται ως ναρκωτικές και, επομένως, εμπίπτουν στην απαγόρευση χρήσης και εμπορίας.

Πέρα από την ανωτέρω διεπιστημονικότητα των νομικών κειμένων, ένα άλλο χαρακτηριστικό που εγείρει μεταφραστικές δυσκολίες είναι η διακειμενικότητά τους. Τα νομικά κείμενα περιέχουν πλήθος αναφορών και παραπομπών σε άλλα κείμενα, όπως π.χ. σε νομικούς κώδικες και δικαστικές αποφάσεις. Ο νομικός μεταφραστής αναγκάζεται, έτσι, πολλές φορές να ανατρέξει στις παραπομπές, ώστε να αναζητήσει εκεί τη σημασία εννοιών που υπάρχουν στο προς μετάφραση κείμενο και να προχωρήσει στη σωστή ερμηνεία του.

Χωρίς αμφιβολία, ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο νομικός μεταφραστής έχει να κάνει με την ειδική ορολογία της νομικής γλώσσας. Για την Cao «Η νομική ορολογία είναι το πιο ορατό και χτυπητό γλωσσικό χαρακτηριστικό της νομικής γλώσσας ως

²¹ Μ. Κανελλοπούλου Μπότη, *Η μετάφραση των νομικών κειμένων*, ΕΛΕΤΟ – 2^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», Αθήνα, 1999

τεχνικής γλώσσας, είναι μάλιστα μία από τις σημαντικότερες πηγές δυσκολίας κατά τη μετάφραση νομικών κειμένων»²². Η αναντιστοιχία που υπάρχει μεταξύ των νομικών όρων διαφόρων γλωσσών αποτελεί ένα δύσκολο και πολλές φορές μη επιλύσιμο πρόβλημα. Όπως υποστηρίζουν οι David και Brierley:

Περιμένει κανείς, φυσικά, να συναντήσει κανόνες δικαίου με διαφορετικό περιεχόμενο· μπορεί, όμως, να προκαλέσει αναστάτωση το γεγονός ότι σε κάποιες ξένες νομοθεσίες δεν υπάρχει καν το σύστημα ταξινόμησης των κανόνων το οποίο εμείς έχουμε συνηθίσει. Αλλά πρέπει να αντιμετωπίσουμε την πραγματικότητα ότι η νομική επιστήμη έχει εξελιχθεί ανεξάρτητα σε κάθε νομική οικογένεια, και ότι οι κατηγορίες και οι έννοιες που φαίνονται τόσο στοιχειώδεις, ως αναπόσπαστα κομμάτια της φυσικής τάξης πραγμάτων, σε ένα μέλος μιας νομικής οικογένειας μπορεί να μοιάζουν εντελώς ξένες σε ένα μέλος κάποιας άλλης οικογένειας.²³

Η δυσκολία, όμως, δεν περιορίζεται στην ειδική ορολογία της νομικής γλώσσας, αλλά και στην ιδιαίτερη δομή της και στους «αόρατους» συνδέσμους που υπάρχουν μεταξύ των γλωσσικών στοιχείων της. Όπως υποστηρίζει ο White, ένα από τα περισσότερο προβληματικά χαρακτηριστικά του νομικού λόγου είναι ότι είναι «αόρατος», καθώς τα μεγαλύτερα εμπόδια για την κατανόηση ενός νομικού κειμένου δεν είναι τόσο το λεξιλόγιο και η σύνταξή του, αλλά οι άρρητες, αφανείς συμβάσεις σύμφωνα με τις οποίες λειτουργεί η νομική γλώσσα²⁴. Κατά τον Bhatia, υπάρχουν κάποιες προσδοκίες σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα λειτουργεί εντός ενός νομικού πλαισίου. Οι προσδοκίες αυτές δεν ορίζονται κάπου ρητά αλλά υποδηλώνονται από το νομικό πλαίσιο²⁵.

Λαμβάνοντας υπόψη όλες τις δυσκολίες που προκύπτουν κατά τη νομική μετάφραση, γεννάται εύλογα το ερώτημα αν είναι εφικτή η επίτευξη ισοδυναμίας μεταξύ κειμένου-πηγή και κειμένου-στόχος, με άλλα λόγια αν είναι εφικτή η επίτευξη «νομικής ισοδυναμίας».

²² D. Cao, *Translating Law, Multilingual Matters*, 2007, σελ. 53

²³ David and Brierley, *Major Legal Systems in the World Today*, 1985, σελ. 16

²⁴ James Boyd White, *Law as Language: Reading Law and Reading Literature*, 1982, σελ. 423

²⁵ Vijay Bhatia, *Introduction: Genre analysis and world Englishes*, *World Englishes* 16, 1997, σελ. 208

1.2.3 Η νομική ισοδυναμία

Δεδομένης της αναντιστοιχίας που υπάρχει μεταξύ των νομικών συστημάτων των διαφόρων κοινωνιών και, ως εκ τούτου, της αναντιστοιχίας των νομικών όρων, εννοιών και θεσμών, καθίσταται προφανές ότι όσον αφορά τα νομικά κείμενα η μέθοδος της κατά λέξη μετάφρασης αποδεικνύεται ατελέσφορη. Η τελευταία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μόνο στην περίπτωση όπου θα ήταν εφικτή η απόλυτη ισοδυναμία των νομικών όρων, δηλαδή στην περίπτωση που η γλώσσα αφετηρίας και η γλώσσα αφίξεως αναφέρονται στο ίδιο νομικό σύστημα²⁶. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, που αποτελούν και τον κανόνα, η ισοδυναμία των νομικών όρων θα πρέπει να επιτυγχάνεται με τη χρήση όρων κατά προσέγγιση ή μερικώς ισοδυνάμων όρων. Εξάλλου, κατά τον Toury, η μετάφραση είναι μια σειρά διαδικασιών «κατά τις οποίες μία σημειωτική οντότητα, η οποία αποτελεί συστατικό στοιχείο ενός συγκεκριμένου πολιτιστικού υποσυστήματος, μετατρέπεται σε μια άλλη σημειωτική οντότητα, η οποία αποτελεί ένα τουλάχιστον δυνητικό στοιχείο ενός άλλου πολιτιστικού υποσυστήματος, με την προϋπόθεση ότι ένας πυρήνας πληροφοριών διατηρείται "αμετάβλητος κατά τη μετατροπή", και στη βάση του ιδρύεται μία σχέση γνωστή ως "ισοδυναμία" μεταξύ της τελικής και της αρχικής οντότητας»²⁷. Σύμφωνα με τον ίδιο, η ισοδυναμία είναι ένας συνδυασμός, ή ένας συμβιβασμός, μεταξύ των δύο βασικών τύπων περιορισμών που απορρέουν από τους ασύμβατους πόλους του συστήματος-στόχος και του συστήματος-πηγή.

Ο «συμβιβασμός» αυτός μεταξύ γλώσσας αφετηρίας και γλώσσας αφίξεως αποδεικνύεται απαραίτητος για την επίτευξη νομικής ισοδυναμίας ή ισοδυναμίας του έννομου αποτελέσματος. Καθώς τα νομικά κείμενα είναι κείμενα από τα οποία συνήθως απορρέουν έννομες συνέπειες, η βασική επιδίωξη κατά τη μετάφραση ενός νομικού κειμένου είναι η διατήρηση των εννόμων συνεπειών του κειμένου-πηγή στο κείμενο-στόχος. Το ίδιο υποστηρίζει και ο Κουτσιβίτης, για τον οποίο «το σωστό κατά τη γνώμη μας συμπέρασμα δεν είναι ότι σε κάθε περίπτωση το νομικό μετάφρασμα πρέπει να επαναλαμβάνει πανομοιότυπα τη μορφοσυντακτική και λεξιλογική δομή του πρωτοτύπου, αλλά ότι πρέπει στον έννομο χώρο τον οποίο ρυθμίζει να παράγει τα ίδια αποτελέσματα με τα παραγόμενα από το πρωτότυπο στο δικό του χώρο»²⁸.

²⁶ De Groot, Gerard-René and Laer, Conrad J.P. van, *The Dubious Quality of Legal Dictionaries*, *International Journal of Legal Information*: τ. 34, Άρθρο 6, 2006

²⁷ Gideon Toury, *Translation. A Cultural-Semiotic Perspective*, *Encyclopedic Dictionary of Semiotics*, 1986, σελ. 1112-1113

²⁸ Βασίλης Κουτσιβίτης, *Θεωρία της Μετάφρασης*, Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, 1994, σελ. 212

Η ισοδυναμία του έννομου αποτελέσματος μοιάζει η καλύτερη λύση για τη μετάφραση ενός νομικού κειμένου και προκρίνεται τόσο έναντι της κατά λέξη μετάφρασης, η οποία αποδεικνύεται ατελέσφορη λόγω των αναντιστοιχιών που υπάρχουν μεταξύ των νομικών συστημάτων, όσο και των περισσότερο λειτουργικών μεθόδων, οι οποίες πολλές φορές παραγνωρίζουν το γεγονός ότι τα νομικά κείμενα υπόκεινται σε ιδιαίτερους κανόνες που λειτουργούν μέσα στο δικαιοσύστημα και αφήνουν μεγάλα περιθώρια στον μεταφραστή να αναπλάσει το κείμενο ανάλογα με τις εκάστοτε επικοινωνιακές συνθήκες.

Παρά τα εμπόδια που θέτουν οι αναντιστοιχίες μεταξύ των διαφόρων νομικών συστημάτων, η εμπειρία δείχνει ότι νομικοί όροι, έννοιες και θεσμοί έχουν διαχρονικά μεταφρασθεί και εισαχθεί με επιτυχία σε νέα νομικά συστήματα. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι η νομική μετάφραση, όπως και κάθε μετάφραση, είναι εν τέλει δυνατή, δεδομένου ότι «εφ'όσον όλες οι γλώσσες μπορούν να αναχθούν σε καθολικά σχήματα συνεπάγεται και ότι μπορούν να μεταφρασθούν»²⁹.

²⁹ Μπατσαλιά/Σέλλα Μάζη, *Γλωσσολογική Προσέγγιση στη Θεωρία και τη Διδακτική της Μετάφρασης*, σελ. 25 και Γιώργος Κεντρωτής, *Θεωρία και Πράξη της Μετάφρασης*, Δίαιλος, 2000, σελ. 94

Μέρος Δεύτερο

*Μετάφραση έκθεσης του
Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*

2.1 Γενικά

Στο παρόν μέρος παρατίθεται η μετάφραση μιας έκθεσης (report) του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε από τα αγγλικά στα ελληνικά και το περιεχόμενό της είναι νομικό και αναφέρεται στο δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο για πρόσωπα τα οποία βρίσκονται υπό αστυνομική κράτηση στην Τυνησία. Ο χαρακτήρας του κειμένου είναι πληροφοριακός, καθώς κύριος στόχος του είναι η ενημέρωση της κοινούς γνώμης για το θέμα το οποίο πραγματεύεται, ενώ επίσης περιέχει και πλήθος αυτούσιων νομικών διατάξεων τόσο από τη νομοθεσία της Τυνησίας όσο και από διεθνείς συμβάσεις. Επίσης, έντονος είναι και ο πολιτικός του χαρακτήρας, καθώς αναφέρεται στα μέτρα και στην πολιτική που υιοθετεί το κράτος της Τυνησίας όσον αφορά το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο και στις συνέπειες αυτής της πολιτικής. Πριν από την παράθεση της μετάφρασης θα αναφερθούν λίγα λόγια για το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και τη λειτουργία του, ώστε να δοθεί μια εικόνα του πλαισίου μέσα στο οποίο πραγματοποιήθηκε η συγκεκριμένη έκθεση και, επομένως, η μετάφρασή της.

2.2 Το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είναι μια μη κερδοσκοπική, μη κυβερνητική οργάνωση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που συνίσταται από περίπου 400 μέλη προσωπικού σε όλο τον κόσμο. Το προσωπικό του αποτελείται από επαγγελματίες ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιλαμβάνει ειδικούς σε θέματα χωρών, δικηγόρους, δημοσιογράφους και ακαδημαϊκούς διαφόρων υποβάθρων και εθνικοτήτων. Ιδρύθηκε το 1978 και είναι γνωστό για την ακριβή εύρεση γεγονότων, την αμερόληπτη σύνταξη εκθέσεων, την αποτελεσματική χρήση των μέσων μαζικής ενημέρωσης και την υποστήριξη συγκεκριμένων στόχων, συχνά σε συνεργασία με τοπικές ομάδες ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κάθε χρόνο, το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δημοσιεύει περισσότερες από 100 εκθέσεις και ενημερωτικά δελτία αναφορικά με τις συνθήκες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε περίπου 90 χώρες, προκαλώντας την ευρεία κάλυψη σε τοπικά και διεθνή μέσα ενημέρωσης. Βάσει της επιρροής του αυτής, το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων οργανώνει συναντήσεις με κυβερνήσεις, με τα Ηνωμένα Έθνη, με τοπικές ενώσεις όπως η Αφρικανική Ένωση και η Ευρωπαϊκή Ένωση, με χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και εταιρείες, ώστε να ασκήσει πίεση για αλλαγές στην πολιτική και την πρακτική, οι οποίες προωθούν τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δικαιοσύνη σε όλο τον κόσμο.

2.3 Οι εκθέσεις του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δημοσιεύει εκθέσεις έρευνας αναφορικά με παραβιάσεις των διεθνών κανόνων ανθρωπίνων δικαιωμάτων όπως αυτά ορίζονται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και οποιωνδήποτε άλλων κανόνων ανθρωπίνων δικαιωμάτων που θεωρεί ότι είναι διεθνώς αποδεκτοί. Οι εκθέσεις αυτές είναι το αποτέλεσμα επιτόπιων ερευνών, συνεντεύξεων με τα θύματα και άλλων μέσων έρευνας, όπως η ανασκόπηση της εθνικής νομοθεσίας και του διεθνούς δικαίου, ακαδημαϊκών αναφορών και εκθέσεων πολιτικής προστασίας, ο έλεγχος δικαστηριακού υλικού (κυρίως αποφάσεων) και η ανάλυση στοιχείων που συλλέγονται από διεθνείς οργανισμούς, όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, από διακυβερνητικές οργανώσεις και από εσωτερικές κυβερνητικές υπηρεσίες. Οι εκθέσεις του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων χρησιμοποιούνται για την προσέλκυση της διεθνούς προσοχής σε καταπατήσεις δικαιωμάτων και καταπιεστικές κυβερνήσεις, ώστε να ληφθούν μέτρα από τις διεθνείς οργανώσεις. Μεταξύ των θεμάτων που αποτελούν αντικείμενο των εκθέσεων του Παρατηρητηρίου είναι οι διακρίσεις λόγω φύλου, τα βασανιστήρια, η στρατιωτική χρησιμοποίηση παιδιών, η πολιτική διαφθορά, οι καταπατήσεις δικαιωμάτων εντός των συστημάτων ποινικής δικαιοσύνης και η νομιμοποίηση της έκτρωσης, ενώ πολλές εκθέσεις αναφέρονται σε παραβιάσεις του δικαίου του πολέμου και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.

2.4 Μετάφραση μιας έκθεσης του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Στη συνέχεια παρατίθεται το ελληνικό μετάφρασμα μιας έκθεσης του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με θέμα το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο για πρόσωπα που βρίσκονται υπό κράτηση στην Τυνησία. Πρόκειται για απόσπασμα της έκθεσης, το συνολικό μέγεθος της οποίας είναι τόσο εκτενές που υπερβαίνει κατά πολύ τους περιορισμούς που έχουν να κάνουν με το μέγεθος της παρούσας εργασίας. Η έκθεση έχει τίτλο «You Say You Want a Lawyer?» και δημοσιεύτηκε την 1^η Ιουνίου 2018 στην ιστοσελίδα του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Είπατε Πως Θέλετε Δικηγόρο;

Ο καινούργιος νόμος της Τυνησίας περί της αστυνομικής κράτησης, στην θεωρία και στην πράξη

1. Νομικό πλαίσιο για την σύλληψη και την αστυνομική κράτηση

Το Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Τυνησίας, το οποίο υιοθετήθηκε τον Ιανουάριο του 2014, προβλέπει ότι όλοι οι Τυνησιοί έχουν το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο όταν συλλαμβάνονται για κάποιο έγκλημα.

Σύμφωνα με τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας της Τυνησίας (ΚΠΔ) η δικαστική αστυνομία είναι υπεύθυνη για τη συλλογή αποδείξεων για τα εγκλήματα, για την εύρεση των δραστών και την παράδοσή τους στα δικαστήρια. Ο εισαγγελέας ασκεί εποπτεία στη δικαστική αστυνομία. Η αστυνομία, η οποία υπόκειται στο Υπουργείο Εσωτερικών, έχει την πρωταρχική ευθύνη για την επιβολή του νόμου και τη διατήρηση της τάξης στις αστικές περιοχές. Η Εθνική Φρουρά, η οποία επίσης υπόκειται στο Υπουργείο Εσωτερικών, εκτελεί την ίδια λειτουργία σε παράκτιες και μη αστικές περιοχές.

Η αστυνομία μπορεί να συλλάβει κάποιο άτομο με μόνο την απλή υποψία ότι έχει διαπράξει κάποιο έγκλημα. Πριν από την εισαγωγή του Νόμου Αρ. 5, η δικαστική αστυνομία έπρεπε να

ειδοποιεί αμέσως τον εισαγγελέα όταν έθετε κάποιο άτομο υπό κράτηση. Ο Νόμος Αρ. 5, αντί να απαιτεί την ειδοποίηση του εισαγγελέα, υποχρεώνει τώρα τους αξιωματικούς της δικαστικής αστυνομίας να λάβουν μία «εξουσιοδότηση σύλληψης» από τον εισαγγελέα πριν θέσουν κάποιο άτομο υπό κράτηση.

Υπό το καθεστώς του προηγούμενου νόμου, η αστυνομία μπορούσε να διατηρήσει κάποιον υπό κράτηση για διάστημα τριών ημερών σε περιπτώσεις κακουργημάτων, πριν υποχρεωθούν να τον παρουσιάσουν ενώπιον κάποιου δικαστή ή εισαγγελέα. Ο εισαγγελέας μπορούσε, μέσω έγγραφης απόφασης που εξηγεί τους λόγους, να παρατείνει την προσωρινή κράτηση μόνο μία φορά και για το ίδιο διάστημα.

Ο νόμος συντομεύει το μέγιστο χρονικό διάστημα της κράτησης πριν από την απαγγελία κατηγορίας για τα σοβαρότερα εγκλήματα, τα οποία επισύρουν ποινές στερητικές της ελευθερίας τουλάχιστον πέντε ετών, σε 48 ώρες, το οποίο μπορεί να παραταθεί μόνο μία φορά με διαταγή του εισαγγελέα, για χρονικό διάστημα που δεν μπορεί να υπερβαίνει τις τέσσερις ημέρες. Για τα λιγότερο σοβαρά εγκλήματα, τα οποία επισύρουν ποινές στερητικές της ελευθερίας κάτω των πέντε ετών, το μέγιστο χρονικό διάστημα είναι 48 ώρες, το οποίο μπορεί να παραταθεί μόνο για 24 ώρες με διαταγή του εισαγγελέα. Για τα ελάχιστα σοβαρά εγκλήματα, τα οποία επισύρουν ποινές στερητικές της ελευθερίας έως 15 ημέρες, το χρονικό όριο είναι 24 ώρες, χωρίς να υπάρχει δυνατότητα παράτασης. Ο Νόμος Αρ. 5 αναγκάζει τη δικαστική αστυνομία να αναζητήσει μία έγγραφη διαταγή από τον εισαγγελέα πριν θέσει το άτομο σε *garde à vue* (προσωρινή κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας)³⁰. Επίσης, αναγκάζει τη δικαστική αστυνομία, μετά το πρώτο χρονικό διάστημα της *garde à vue*, να φέρει τον ύποπτο ενώπιον του εισαγγελέα. Παρά το γεγονός ότι ο νόμος μειώνει το χρονικό διάστημα της *garde à vue*, αυτό παραμένει μεγαλύτερο από τα διαμορφούμενα διεθνή πρότυπα, τα οποία απαιτούν η δικαστική επισκόπηση να διεξάγεται εντός 48 ωρών από την επιβολή της κράτησης πριν από την απαγγελία κατηγορίας.

³⁰ Το άρθρο 122 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας της Τυνησίας διακρίνει 3 είδη εγκλημάτων: α) τα κακουργήματα (crimes), τα οποία τιμωρούνται με ποινή κάθειρξης άνω των 5 ετών, β) τα πλημμελήματα (délits), τα οποία τιμωρούνται με ποινή φυλάκισης κάτω των 5 ετών και γ) τα πταίσματα (contraventions), τα οποία τιμωρούνται με ποινή κράτησης έως 15 ημερών.

Η νομοθεσία της Τυνησίας υποχρεώνει τους αξιωματικούς της αστυνομίας να ακολουθούν ορισμένα διαδικαστικά στάδια με σκοπό την παροχή εγγυήσεων αναφορικά με τη νόμιμη διαδικασία στους υπόπτους.

Ο νόμος ορίζει ότι οι αξιωματικοί της δικαστικής αστυνομίας μπορούν μόνο «να κρατήσουν τον ύποπτο έπειτα από εξουσιοδότηση του εισαγγελέα». Η εξουσιοδότηση μπορεί να παρασχεθεί με οποιοδήποτε μέσο εφόσον υπάρχει κάποιο έγγραφο αρχείο.

Η αστυνομία πρέπει να ενημερώσει ένα μέλος της οικογένειας του κρατουμένου αναφορικά με τα μέτρα που λήφθηκαν κατά του υπόπτου και τον τόπο της κράτησης. Πρέπει επίσης να ενημερώσουν τον ύποπτο για το δικαίωμά του να ζητήσει μία ιατρική εξέταση κατά τη διάρκεια της κράτησης. Περαιτέρω, οι αξιωματικοί της δικαστικής αστυνομίας υποχρεούνται να διατηρούν ένα ειδικό αρχείο δεδομένων που να συμπεριλαμβάνει το όνομα του κρατουμένου, την ημερομηνία και την ώρα της σύλληψης και της θέσης υπό κράτηση, την ημερομηνία απόλυσης, και για το αν η οικογένεια ενημερώθηκε για την κράτηση.

Μέχρι τη θέση σε ισχύ του Νόμου Αρ. 5, την 1^η Ιουνίου 2016, τα συλληφθέντα πρόσωπα δεν είχαν δικαίωμα δουν κάποιον δικηγόρο πριν από την εμφάνισή τους ενώπιον του ανακριτή, η οποία σύμφωνα με τον νόμο λάμβανε χώρα το αργότερο έως έξι ημέρες μετά την έναρξη της κράτησης. Στην πράξη, μέχρι να φτάσει εκείνη η στιγμή, πολλοί ύποπτοι είχαν υπογράψει, χωρίς την παρουσία δικηγόρου, μια αστυνομική δήλωση που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί εναντίον τους κατά τη διάρκεια της δίκης. Ο νέος νόμος περιλαμβάνει μια καινοτόμα πρόβλεψη, η οποία παρέχει στον προσωρινά κρατούμενο ή σε κάποιο μέλος της οικογένειάς του το δικαίωμα να αιτηθούν την αρωγή δικηγόρου κατά το στάδιο της κράτησης πριν από την απαγγελία κατηγορίας.

Η αστυνομία θα πρέπει να ειδοποιεί εκ των προτέρων τον δικηγόρο για όλες τις ανακριτικές πράξεις και τις αντιπαραθέσεις μεταξύ του κατηγορουμένου και των μαρτύρων ή των θυμάτων του υποτιθέμενου εγκλήματος και να επιτρέπει στον δικηγόρο να είναι παρών, εκτός εάν ο κατηγορούμενος παραιτηθεί ρητά από το δικαίωμα να έχει δικηγόρο ή εάν ο δικηγόρος δεν φτάσει εντός της ορισθείσας χρονικής περιόδου.

Ο νόμος διακρίνει μεταξύ σοβαρών εγκλημάτων και άλλων προσβολών. Στην τελευταία περίπτωση οι αξιωματικοί της αστυνομίας έχουν μόνο υποχρέωση να ειδοποιήσουν τους

υπόπτους αναφορικά με το δικαίωμά τους να ζητήσουν δικηγόρο και να καλέσουν όποιον αυτοί επιλέξουν. Σε περίπτωση που κάποιος ύποπτος δεν έχει δικηγόρο, η αστυνομία δεν υποχρεούται να αναλάβει τον διορισμό κάποιου. Στην περίπτωση των σοβαρών εγκλημάτων, όταν ο προσωρινά κρατούμενος δεν έχει δικηγόρο, ο νόμος προβλέπει ότι η αστυνομία θα πρέπει να ενημερώσει τον Εθνικό Δικηγορικό Σύλλογο, ο οποίος θα πρέπει να διορίσει κάποιον δικηγόρο από έναν κατάλογο διαθέσιμων δικηγόρων.

Ο νέος νόμος προβλέπει την ακυρότητα της διαδικασίας στο δικαστήριο αν η δικαστική αστυνομία παραβίασε τις διαδικαστικές προϋποθέσεις του ΚΠΔ.

Σύμφωνα με τον νέο νόμο, ο ύποπτος που βρίσκεται υπό αστυνομική κράτηση και αιτείται μια συνάντηση με δικηγόρο δικαιούται την παροχή συμβουλών για χρονικό διάστημα έως 30 λεπτά από τη στιγμή που τέθηκε υπό κράτηση, και μετά από κάθε παράταση της περιόδου της αστυνομικής κράτησης. Ο ύποπτος μπορεί επίσης να ζητήσει την παροχή αρωγής δικηγόρου κατά τη διάρκεια των σταδίων της ανάκρισης, καθώς επίσης και κατά τη διάρκεια των αντιπαραθέσεων με μάρτυρες ή θύμα/-τα.

2. Κενά στη νομοθεσία

Τα Ασαφή Καθιερωμένα Πρότυπα στη Σύλληψη

Ενώ το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο κατά τη διάρκεια της αστυνομικής κράτησης αποτελεί ένα βήμα προς τα εμπρός, το συνολικό πλαίσιο γύρω από τη σύλληψη και την κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας πρέπει να αλλάξει ώστε να περιοριστούν αυθαίρετες συλλήψεις και κρατήσεις.

Στην Τυνησία, οι αστυνομικές δυνάμεις διαθέτουν ευρεία εξουσία να σταματούν και να ελέγχουν άτομα, ανεξάρτητα από το αν υποπτεύονται κάποια εγκληματική δραστηριότητα. Ο ΚΠΔ δεν ορίζει κάποιο συγκεκριμένο ελάχιστο βαθμό υποψίας διάπραξης ενός εγκλήματος για τη διενέργεια έρευνας και σύλληψης. Ο ΚΠΔ παρέχει στους αξιωματικούς της δικαστικής αστυνομίας το δικαίωμα να θέσουν υπό κράτηση κάποιο πρόσωπο αν αυτό θεωρείται

απαραίτητο «για τις ανάγκες της ανάκρισης». Ως εκ τούτου, η νομοθεσία της Τυνησίας παρέχει στην αστυνομία ευρεία διακριτική ευχέρεια να συλλαμβάνει οποιονδήποτε.

Αυτή η απεριόριστη διακριτική ευχέρεια δε συνάδει με τα διεθνή πρότυπα. Η Τυνησία είναι συμβαλλόμενο μέρος του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), το οποίο απαγορεύει την αυθαίρετη σύλληψη και κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας. Οι Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές για το Δικαίωμα στη Δίκαιη Δίκη και τη Νομική Υποστήριξη στην Αφρική επίσης ορίζουν ότι τα Κράτη Μέλη θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι κανένας δεν θα αποτελέσει αντικείμενο αυθαίρετης σύλληψης ή κράτησης πριν από την απαγγελία κατηγορίας, και ότι «σύλληψη, κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας ή φυλάκιση θα πρέπει να εκτελείται μόνο...με βάση ένταλμα, που στηρίζεται σε εύλογο βαθμό υποψίας ή σε πιθανή αιτία.» Η απαγόρευση ενάντια στην αυθαίρετη σύλληψη ή κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας σημαίνει ότι η αποστέρηση της ελευθερίας για εγκληματικούς λόγους, ακόμα και αν προβλέπεται από τον νόμο, θα πρέπει να είναι αναγκαία και εύλογη, να προβλέπεται τυπικά, και να είναι ανάλογη των αιτιών σύλληψης. Για να είναι εύλογη μία σύλληψη, οι υπάρχουσες αποδείξεις θα πρέπει να πείθουν έναν αντικειμενικό παρατηρητή ότι υπάρχουν βάσιμες ενδείξεις ότι ο ύποπτος έχει διαπράξει κάποιο έγκλημα.

Οι Κατευθυντήριες Γραμμές για τις Συνθήκες Σύλληψης, Αστυνομικής Κράτησης και Προσωρινής Κράτησης στην Αφρική, περιέχουν και άλλες σοβαρές προϋποθέσεις.

Το άρθρο 1.β των Κατευθυντήριων Γραμμών ορίζει ότι «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία και στην ασφάλεια του εαυτού του. Η προσωρινή κράτηση θα πρέπει πάντα να αποτελεί ένα εξαιρετικό μέτρο έσχατης λύσης. Κανένας δεν πρέπει να υπόκειται σε αυθαίρετη ή παράνομη σύλληψη ή προσωρινή κράτηση.

Χρονικό Πλαίσιο του Δικαιώματος Παράστασης Δικηγόρου

Ο Νόμος Αρ. 5 εξειδικεύει το δικαίωμα παράστασης δικηγόρου στο άρθρο 13Γ:

Το πρόσωπο που βρίσκεται υπό κράτηση, ένας από τους δικούς του ανιόντες, κατιόντες, αδελφούς, αδελφές, ο/η σύζυγός του ή ένα πρόσωπο της επιλογής του, ή κατά περίπτωση, οι διπλωματικές ή οι προξενικές αρχές εάν ο κρατούμενος είναι αλλοδαπός, μπορούν να αιτηθούν,

κατά τη διάρκεια της αστυνομικής κράτησης, τον διορισμό ενός δικηγόρου για παροχή βοήθειας κατά την ανάκριση ή την αντιπαράθεση με άλλους, από τη δικαστική αστυνομία.

Σε περίπτωση που ο ύποπτος κατηγορείται για σοβαρό έγκλημα, όταν αυτός δεν έχει δικό του δικηγόρο, πρέπει να διοριστεί κάποιος δικηγόρος αν το ζητήσει.

Ο πρόεδρος του τοπικού τμήματος του Δικηγορικού Συλλόγου ή ο αντιπρόσωπός του θα πρέπει να διορίσει κάποιον δικηγόρο από έναν κατάλογο διαθέσιμων δικηγόρων που έχει συνταχθεί για αυτόν τον σκοπό [...]

Αν ο προσωρινά κρατούμενος ή κάποιο από τα πρόσωπα που αναφέρονται στην πρώτη παράγραφο του παρόντος άρθρου ορίσει κάποιον δικηγόρο για την παροχή βοήθειας κατά την ανάκρισή του, ο τελευταίος ενημερώνεται χωρίς καθυστέρηση από αξιωματικό της δικαστικής αστυνομίας με οποιοδήποτε μέσο που να αφήνει έγγραφο αρχείο για την ημέρα ανάκρισης του πελάτη του και για το έγκλημα για το οποίο κατηγορείται, και σε αυτήν την περίπτωση, καμία ανάκριση ή αντιπαράθεση δεν μπορεί να διενεργηθεί χωρίς την παρουσία του δικηγόρου, εκτός αν ο ύποπτος παραιτηθεί ρητά από το δικαίωμά του ή αν ο δικηγόρος δεν εμφανιστεί την καθορισμένη ημερομηνία παρά το γεγονός ότι έχει κλητευθεί νόμιμα.

Ο νόμος δεν ορίζει ρητά το χρονικό διάστημα που η αστυνομία πρέπει να περιμένει μεταξύ της ειδοποίησης του δικηγόρου για τη σύλληψη και την επικείμενη ανάκριση του πελάτη του και του χρόνου κατά τον οποίο η αστυνομία μπορεί να ξεκινήσει την ανάκριση. Ορίζει μόνο ότι ο αξιωματικός της αστυνομίας θα πρέπει να ενημερώσει τον δικηγόρο «χωρίς καθυστέρηση» για την ημέρα της ανάκρισης, και ότι η ανάκριση δεν θα πρέπει να ξεκινήσει χωρίς την παρουσία του δικηγόρου, εκτός αν ο δικηγόρος δεν κατορθώσει να φτάσει κατά τη συγκεκριμένη ώρα.

Οι εκπρόσωποι του Υπουργείου Εσωτερικών είπαν στο Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ότι αυτό το κενό στον νόμο αρχικά έθεσε ζήτημα για τους αξιωματικούς της δικαστικής αστυνομίας, οι οποίοι δεν ήξεραν πόσο χρόνο θα έπρεπε να περιμένουν τον δικηγόρο πριν να είχαν τη δυνατότητα να ξεκινήσουν την ανάκριση. Είπαν ότι έθεσε ζητήματα συνέπειας, καθώς κάποιοι αξιωματικοί της αστυνομίας περίμεναν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από άλλους.

Σε χώρες όπου το δικαστικό σύστημα είναι παρόμοιο με αυτό της Τυνησίας, η περίοδος αναμονής έχει προσδιοριστεί από τον νόμο (π.χ. δύο ώρες στη Γαλλία). Μία άτυπη συμφωνία μεταξύ του Δικηγορικού Συλλόγου, του Υπουργείου Εσωτερικών και του Υπουργείου Δικαιοσύνης έχει ορίσει ανεπίσημα την περίοδο αυτή σε τρεις ώρες. Παρόλα αυτά, δεν υπάρχει ακόμα τίποτα που θα καθιστούσε μια τέτοια περίοδο αναμονής δεσμευτική για όλους τους αξιωματικούς της δικαστικής αστυνομίας.

Ο Νόμος Αρ. 5 δεν αναφέρει το ακριβές χρονικό σημείο κατά το οποίο αρχίζει να υφίσταται το δικαίωμα παράστασης δικηγόρου. Ορίζει μόνο ότι η δικαστική αστυνομία πρέπει να ενημερώνει τους προσωρινά κρατούμενους, ακριβώς μετά τη «θέση τους υπό *garde à vue*», για το δικαίωμά τους σε νομική υποστήριξη, χωρίς να προσδιορίζει τον χρόνο που πραγματοποιείται η θέση υπό *garde à vue*. Αυτό είναι εξαιρετικά προβληματικό καθώς η αστυνομία θα μπορούσε να συλλάβει κάποιο άτομο και να το θέσει υπό κράτηση χωρίς να λάβει αμέσως διαταγή κράτησης πριν από την απαγγελία κατηγορίας από τον εισαγγελέα. Είναι δυνατή η μεσολάβηση ενός χρονικού διαστήματος μεταξύ της σύλληψης και της διαταγής κράτησης πριν από την απαγγελία κατηγορίας, όταν ο συλληφθείς είναι υπό αστυνομική κράτηση αλλά όχι ακόμα υπό *garde à vue* (κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας) και, ως εκ τούτου, δεν έχει δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο σύμφωνα με τον νόμο.

Αυτό το παρταθυράκι του νόμου επιτρέπει στη δικαστική αστυνομία να θέσει κάποιον υπό κράτηση αλλά όχι ακόμα επίσημα υπό *garde à vue*.

Αντίθετα, η νομοθεσία σε άλλες χώρες, όπως ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας της Γαλλίας, εξειδικεύει ότι το χρονικό σημείο έναρξης του μέτρου είναι η στιγμή που το πρόσωπο στερείται την ελευθερία του.

3. Χαμηλός Βαθμός Νομικής Υποστήριξης

Σε ένα δημόσιο συνέδριο, με τίτλο «Εκτιμώντας τον Νόμο Αρ. 5 έναν χρόνο μετά τη θέση του σε ισχύ», το Υπουργείο Εσωτερικών αποκάλυψε ότι από τις 24.363 συλλήψεις και διαταγές κράτησης πριν από την απαγγελία κατηγορίας, από τον Ιούνιο του 2016 μέχρι τον Απρίλιο του 2017, 629 ύποπτοι σοβαρών εγκλημάτων και 4.772 ύποπτοι άλλων εγκλημάτων έλαβαν νομικές

συμβουλές πριν από την εμφάνισή τους ενώπιον του δικαστή. Με άλλα λόγια, λιγότεροι από ένας στους τέσσερις κρατούμενοι ύποπτοι μίλησαν με δικηγόρο κατά τη διάρκεια της αστυνομικής κράτησης.

Στο γράμμα του προς το Υπουργείο Εσωτερικών, το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ζήτησε στοιχεία για τον αριθμό των υπόπτων που τέθηκαν υπό *garde à vue* για σοβαρά και άλλα εγκλήματα από την 1^η Ιουνίου 2016 έως την 1^η Ιουνίου 2017, καθώς επίσης και τον αριθμό των κρατούμενων υπόπτων που επωφελήθηκαν νομικής εκπροσώπησης κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Το γράμμα του Υπουργείου Εσωτερικών προς το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, με ημερομηνία 18 Δεκεμβρίου 2017, δεν απάντησε σε αυτό το ερώτημα.

Το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων άκουσε πολλές εξηγήσεις για τον εμφανώς χαμηλό βαθμό νομικής εκπροσώπησης των υπόπτων που βρίσκονται υπό αστυνομική κράτηση. Κάποιοι εκπρόσωποι του Δικηγορικού Συλλόγου είπαν ότι δυσκολίες είναι δυνατόν να προκύπτουν εξαιτίας του γεγονότος ότι δικηγόροι που είναι εγγεγραμμένοι στον κατάλογο μπορεί να μην είναι διαθέσιμοι όταν τους καλεί ο δικηγορικός σύλλογος, είτε επειδή βρίσκονται μακριά από το αστυνομικό τμήμα είτε επειδή χειρίζονται μια άλλη υπόθεση. Δύο εκπρόσωποι του Δικηγορικού Συλλόγου είπαν ότι οι δικηγόροι είναι απρόθυμοι να βοηθήσουν υπόπτους που βρίσκονται υπό αστυνομική κράτηση, γιατί αν το πρόσωπο δεν έχει λεφτά να τους πληρώσει, μένουν απλήρωτοι για την παροχή συμβουλών. Άλλοι δικηγόροι και εκπρόσωποι τυνησιακών ή διεθνών μη κυβερνητικών οργανισμών (ΜΚΟ) είπαν ότι επειδή η πλειοψηφία του ευρύ κοινού δεν γνωρίζει για το δικαίωμα πρόσβασης δικηγόρου σε περίπτωση θέσης υπό *garde à vue*, λίγοι κρατούμενοι ζητούν αυθόρμητα την παροχή βοήθειας από δικηγόρο.

4. Έλλειψη Επιμέλειας στην Ενημέρωση των Υπόπτων για τα Δικαιώματά τους

Η παροχή πληροφοριών στον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο είναι καίριας σημασίας όσον αφορά τη δυνατότητα αποτελεσματικής συμμετοχής του στην ποινική διαδικασία. Η διεθνής νομολογία επιβάλλει στις αρχές την υποχρέωση να ενημερώνουν τους υπόπτους αναφορικά με το δικαίωμα νομικής υποστήριξης και βοήθειας. Δεν είναι επαρκές η ενημέρωση αυτή να παρέχεται προφορικά. Για παράδειγμα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου τόνισε ότι οι αρχές πρέπει να λάβουν όλα τα εύλογα μέτρα ώστε να διασφαλίσουν ότι ο ύποπτος είναι

πλήρως ενημερωμένος για τα δικαιώματα υπεράσπισής του και ότι καταλαβαίνει, όσο το δυνατόν περισσότερο, τις συνέπειες της συμπεριφοράς του κατά τη διάρκεια της ανάκρισης.

Οι Κατευθυντήριες Γραμμές της Λουάντα, οι οποίες υιοθετήθηκαν από την Αφρικανική Επιτροπή για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, υπογραμμίζουν ότι «κατά τη στιγμή της σύλληψής τους, όλα τα πρόσωπα πρέπει να ενημερώνονται για τα δικαιώματα [...] προφορικά και εγγράφως, και σε γλώσσα και μορφή που να είναι προσβάσιμη και κατανοητή από το συλληφθέν πρόσωπο».

Η Ευρωπαϊκή Οδηγία σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης προβλέπει ότι οι ύποπτοι που συλλαμβάνονται ή βρίσκονται υπό προσωρινή κράτηση πρέπει να ειδοποιούνται, προφορικά ή εγγράφως (μέσω του Εγγράφου Δικαιωμάτων) για το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο και για τυχόν δικαίωμα παροχής νομικών συμβούλων δωρεάν και τις σχετικές προϋποθέσεις τέτοιας παροχής νομικών συμβουλών.

Η ίδια οδηγία ορίζει ότι πρέπει να παρέχεται στον ύποπτο η δυνατότητα να διαβάσει το Έγγραφο Δικαιωμάτων και να του επιτρέπεται να το διατηρεί στην κατοχή του καθ' όλη τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας του.

Ο Νόμος Αρ. 5 προβλέπει ρητά το δικαίωμα ενημέρωσης αναφορικά με τα δικαιώματα. Ορίζει:

Κατά τη διάρκεια της αστυνομικής κράτησης, οι αξιωματικοί της δικαστικής αστυνομίας οφείλουν να ενημερώσουν τον ύποπτο σε γλώσσα που κατανοεί για το μέτρο που λήφθηκε εις βάρος του, τον λόγο επιβολής του, τη διάρκειά του και τη δυνατότητα παράτασής του σύμφωνα με την παράγραφο 4 του παρόντος νόμου, και πρέπει να διαβάσουν τις εγγυήσεις που του προσφέρει ο νόμος, συμπεριλαμβανομένης της δυνατότητας να ζητήσει ιατρική εξέταση και του δικαιώματος να διορίσει δικηγόρο προς παροχή βοήθειας.

Περαιτέρω, ο νόμος προβλέπει ότι η έκθεση της αστυνομίας πρέπει να περιέχει ρητή αναφορά στην ειδοποίηση του υπόπτου για τους λόγους στέρησης της ελευθερίας, την αίτια της, τη διάρκειά και την πιθανή παράτασή της, καθώς επίσης και στην ανάγνωση στον ύποπτο των δικαιωμάτων που προβλέπονται στον νόμο, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος διορισμού δικηγόρου προς παροχή βοήθειας στον ύποπτο.

Ο νόμος δεν ορίζει σε ποια μορφή θα πρέπει να πραγματοποιηθεί η ενημέρωση προς τους κρατούμενους, ή αν στους υπόπτους θα πρέπει να επιδοθεί κάποιο έγγραφο που να απαριθμεί τα δικαιώματά τους και το οποίο θα μπορούν να διατηρήσουν στην κατοχή τους.

Το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων συναντήθηκε με εκπροσώπους του Υπουργείου Εσωτερικών, οι οποίοι διαβεβαίωσαν ότι, από τη θέση σε ισχύ του Νόμου Αρ. 5, το Υπουργείο διένειμε σε όλες τις μονάδες που εμπλέκονται στην εφαρμογή του νόμου μία έγγραφη «ανακοίνωση δικαιωμάτων», την οποία οι αξιωματικοί της δικαστικής αστυνομίας υποχρεούνται να διαβάζουν στους υπόπτους πριν από κάθε ανάκριση.

Στην απάντησή του στις ερωτήσεις του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το Υπουργείο Εσωτερικών δήλωσε:

Διανείμαμε την ανακοίνωση εργασίας υπ' αριθμόν 1 με με ημερομηνία έκδοσης 1 Μαΐου 2017 σε όλες τις υπηρεσίες που είναι επιφορτισμένες με την εφαρμογή των προβλέψεων του Νόμου Αρ. 5 του 2016, η οποία συμπεριελάμβανε μία υπενθύμιση των νέων διαδικασιών που έχουν σχέση με την κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας όσον αφορά τη ρύθμιση των καθηκόντων των αξιωματικών της αστυνομίας, και ιδιαίτερα αναφορικά με την υποχρέωση απόκτησης άδειας για την κράτηση κάποιου πριν από την απαγγελία κατηγορίας ή την υποχρέωση μεταγωγής κάποιου ενώπιον του Εισαγγελέα της Δημοκρατίας ώστε να δοθεί παράταση, πέρα από τις εγγυήσεις που παρέχονται σε όσους κρατούνται, και συγκεκριμένα των σχετικών με την παράσταση δικηγόρου ενώπιον αυτού που διενεργεί την προκαταρκτική εξέταση, με την επικύρωση του μέσου με το οποίο κλητεύθηκε ο δικηγόρος, είτε αυτός επελέγη (από τον κρατούμενο ή την οικογένειά του ή τις διπλωματικές αρχές) είτε διορίστηκε για την ποινική διαδικασία.[Η ανακοίνωση σχετίζεται επίσης] με τις διαδικασίες και τις διατυπώσεις της κλήτευσης του δικηγόρου και τα δικαιώματα που ο νόμος του παρέχει, κυρίως το δικαίωμα να συναντήσει ιδιαιτέρως τον πελάτη του, όσο αυτό είναι εφικτό από υλικοτεχνική άποψη ανάλογα με τις συνθήκες του κέντρου κράτησης.

Παρότι είναι θετικό που υπάρχει μια τέτοια «ανακοίνωση δικαιωμάτων», το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων συνάντησε διάφορους πρώην κρατούμενους, οι οποίοι είπαν ότι η αστυνομία δεν τους διάβασε καμία τέτοια δήλωση ή δεν τους ενημέρωσε για το δικαίωμα σε νομική υποστήριξη ή αγνόησαν το αίτημά τους για δικηγόρο. Είπαν ότι όταν τέθηκαν υπό κράτηση, αξιωματικοί της δικαστικής αστυνομίας ξεκίνησαν να τους ανακρίνουν χωρίς να

αναφέρουν ότι είχαν το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο ή να καλέσουν τις οικογένειές τους ώστε να διορίσουν έναν για αυτούς.

5. Αμφιλεγόμενες Παραιτήσεις από το Δικαίωμα Συμβούλευσης Δικηγόρου

Όπως σημειώθηκε, ο νόμος ορίζει ότι αυτοί που κατηγορούνται θα πρέπει να ενημερώνονται για το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, αλλά μπορούν να παραιτηθούν από αυτό:

Ο αξιωματικός της αστυνομίας δεν μπορεί να προχωρήσει στην ανάκριση και τις αντιπαραθέσεις χωρίς την παρουσία του δικηγόρου, εκτός αν το πρόσωπο που βρίσκεται υπό κράτηση παραιτηθεί ρητά από αυτό το δικαίωμα ή αν ο δικηγόρος δεν εμφανιστεί την καθορισμένη ώρα παρά το γεγονός ότι έχει κλητευθεί νόμιμα. Η παραίτηση ή η μη εμφάνιση του δικηγόρου σημειώνεται στα επίσημα πρακτικά της αστυνομίας.

Ο νόμος δεν απαιτεί από τον κρατούμενο, όταν αυτός παραιτείται από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, να υπογράψει κάποια δήλωση παραίτησης για αυτόν τον σκοπό.

Πολλοί δικηγόροι ανέφεραν ότι οι αστυνομικοί ερευνητές συχνά σημειώνουν στην αστυνομική έκθεση ότι οι κρατούμενοι παραιτήθηκαν από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο ενώ, σύμφωνα με τους πελάτες τους, η αστυνομία ούτε τους ενημέρωσε για το δικαίωμα ούτε τους έδωσε την ευκαιρία να ορίσουν κάποιον. Αυτό έκανε τους δικηγόρους να υποψιαστούν ότι η παραίτηση που αποδιδόταν στους πελάτες τους δεν ήταν προϊόν ενσυνείδητης συναίνεσης.

Ο Αχμέντ Μπελγκίθ, ένας δικηγόρος που υπερασπίζεται υπόπτους που κατηγορούνται για εγκλήματα σχετικά με την τρομοκρατία, είπε στο Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων:

Στις περισσότερες υποθέσεις με τις οποίες ασχολούμαι, ο αστυνομικός ερευνητής σημειώνει στην έκθεσή του ότι ο κατηγορούμενος εξέφρασε ότι δεν ενδιαφέρεται να ζητήσει την παρουσία κάποιου δικηγόρου κατά την ανάκριση. Όταν αργότερα ρωτάω τον πελάτη μου εάν ενημερώθηκε για το δικαίωμά του να καλέσει δικηγόρο, αυτός συνήθως αρνείται ότι παραιτήθηκε από το δικαίωμα. Αυτό εγείρει υποψίες σχετικά με την έκθεση του αστυνομικού ερευνητή.

Το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εξέτασε τρεις αστυνομικές εκθέσεις πάνω σε υποθέσεις που περιείχαν κατηγορίες σχετικά με την τρομοκρατία, στις οποίες οι αξιωματικοί

έγραψαν την πανομοιότυπη φράση: «Αφού ενημέρωσα τον ύποπτο σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, ο ύποπτος εξέφρασε την επιθυμία να ακουστεί μόνος.» Μία τέτοια δήλωση παραίτησης, σε σοβαρά εγκλήματα τα οποία συνεπάγονται μακροχρόνιες ποινές φυλάκισης, είναι προβληματική αν η αστυνομία δεν είχε διασφαλίσει ότι ο ύποπτος αντιλήφθηκε τους κινδύνους μια τέτοιας παραίτησης από το δικαίωμα ή είχε δελεάσει τον κατηγορούμενο να παραιτηθεί από αυτό κάνοντας παραπλανητικές υποσχέσεις.

6. Κανένας Τρόπος Αποτελεσματικής Αντιμετώπισης των Παραβιάσεων του Δικαιώματος

Ο Νόμος Αρ. 5 προβλέπει την ακυρότητα της διαδικασίας στο δικαστήριο σε περίπτωση που η δικαστική αστυνομία παραβίασε τις διαδικαστικές προϋποθέσεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

Η νομοθεσία της Τυνησίας περιέχει πολλές τέτοιες προβλέψεις σχετικά με την ακυρότητα των διαδικασιών. Το Άρθρο 199 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας προβλέπει ότι «οποιοσδήποτε πράξεις ή αποφάσεις που είναι αντιτίθενται στις απαιτήσεις της δημόσιας τάξης, στους θεμελιώδεις κανόνες διαδικασίας και στο έννομο συμφέρον της υπεράσπισης, είναι άκυρες.».

Το Άρθρο 155 του ΚΠΔ προβλέπει ότι «η αστυνομική έκθεση έχει αποδεικτική ισχύ μόνο αν συντάσσεται υπό την τυπική μορφή και ο συντάκτης της ενεργεί εντός της άσκησης των λειτουργιών του και αναφέρει σύμφωνα με την εξουσιοδότησή του αυτά που είδε και άκουσε προσωπικά. Οι ομολογίες και οι δηλώσεις του κατηγορουμένου ή οι δηλώσεις των μαρτύρων, εάν αποδειχθεί ότι αποκτήθηκαν μέσω βασανιστηρίων ή εξαναγκασμού, θα θεωρούνται άκυρες.

Μόνο ένας από τους 13 δικηγόρους οι οποίοι ρωτήθηκαν στα πλαίσια αυτής της έκθεσης είπε ότι έχει καταφέρει να πείσει το δικαστήριο να ακυρώσει τη διαδικασία, παρά το γεγονός ότι εκφράστηκαν ισχυρισμοί σε πολλές από τις εν λόγω υποθέσεις περί σημαντικών παραβιάσεων των δικαιωμάτων των κρατουμένων που αφορούν τη διαδικασία, και ιδιαίτερα της άρνησης του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο.

Η Αϊντα Γκουιζάνι, μία δικηγόρος στην πόλη Καϊρουάν, μίλησε στο Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για υπόθεση στην οποία ζήτησε από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο να απορρίψει μια αστυνομική έκθεση με τη νομική βάση του μη σεβασμού του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο.

Έδειξε στο Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων μία απόφαση που ένα πρωτοβάθμιο δικαστήριο του Καϊρουάν εξέδωσε στις 23 Φεβρουαρίου 2017. Η Γκουιζάνι είπε στο Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ότι στις 12 Ιανουαρίου 2017 η δικαστική αστυνομία του Καϊρουάν συνέλαβε τον «W.S.», έναν νεαρό άνδρα, με την κατηγορία της κλοπής ενός κινητού τηλεφώνου. Η αστυνομική έκθεση, την οποία εξέτασε το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ανέφερε ότι ο «W.S.» είχε παραιτηθεί από το δικαίωμα του να δει κάποιον δικηγόρο και να εξεταστεί από γιατρό. Ωστόσο, η Γκουιζάνι είπε ότι, αφού η οικογένειά του την κάλεσε αρκετές μέρες μετά τη σύλληψή του και μπόρεσε να τον επισκεφτεί στη φυλακή, παρατήρησε ότι είχε ένα σπασμένο δόντι και σημάδια που θα μπορούσαν να είχαν προκληθεί από ξυλοδαρμό. Ζήτησε ιατρική εξέταση για τον πελάτη της. Είπε ότι ο «W.S.» της ανέφερε ότι η αστυνομία δεν του είχε επιτρέψει να καλέσει την οικογένειά του και δεν τον ενημέρωσε για το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο. Είπε ότι ένας αξιωματικός της αστυνομίας τον είχε χτυπήσει στο στόμα στο αστυνομικό τμήμα, ενώ ήταν δεμένος με χειροπέδες. Στη γραπτή απόφαση, το δικαστήριο αναγνωρίζει ότι η διαδικασία περιείχε κάποιες παρατυπίες, «γιατί ο ύποπτος δεν άσκησε το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο ενώ βρισκόταν υπό *garde à vue*». Παρόλα αυτά, το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι «αυτό δεν μπορεί να ακυρώσει ολόκληρη τη διαδικασία», και ότι η αστυνομική έκθεση «ήταν αποδεκτό αποδεικτικό στοιχείο, παρά τις διαδικαστικές παρατυπίες».

Στην υπόθεση των N.B. και N.M., οι οποίοι συνελήφθησαν στις 30 Σεπτεμβρίου 2017, και καταδικάστηκαν σε τέσσερις μήνες φυλάκιση για «προσβολή δημόσιας αιδούς, μέθη και προσβολή δημόσιου αξιωματούχου», τόσο το πρωτοβάθμιο δικαστήριο όσο και το εφετείο αρνήθηκαν να ακυρώσουν τη διαδικασία και αποφάσισαν να τους καταδικάσουν σε φυλάκιση παρά τις ισχυριζόμενες παραβάσεις της διαδικασίας.

Στην πρωτοβάθμια απόφαση, την οποία εξέτασε το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ο δικαστής παρέθεσε την περιγραφή της αστυνομικής έκθεσης αναφορικά με τις αφηγήσεις δύο αξιωματικών της αστυνομίας που προέβησαν στη σύλληψη και ανάκριση των N.B. και N.M.

Παρέθεσε, επίσης, την άρνηση από τους δύο κατηγορούμενους, κατά την ακροαματική διαδικασία, των «ομολογιών» τους όπως αυτές αναπαράχθηκαν στην αστυνομική έκθεση, ότι πιάστηκαν σε «απρεπή» θέση. Ωστόσο, ο δικαστής απέρριψε την άρνηση των ομολογιών των δύο κατηγορουμένων και κατέληξε ότι η αστυνομική έκθεση είναι έγκυρη. Ο δικαστής παρέθεσε το άρθρο 154 του ΚΠΔ, το οποίο προβλέπει ότι οι αστυνομικές εκθέσεις θεωρούνται έγκυρες μέχρι αποδείξεως του εναντίου.

Στη δίκη της έφεσης, οι δικηγόροι των υπόπτων ανέπτυξαν προφορικά τις παραβάσεις. Είπαν στον δικαστή ότι οι πελάτες τους είχαν στερηθεί το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο. Ο Ν.Μ., ο οποίος είχε υπογράψει μια αστυνομική έκθεση στην οποία είχε παραιτηθεί από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, αργότερα αρνήθηκε ότι είχε ποτέ υπογράψει εν γνώσει του τέτοια δήλωση παραίτησης, και είπε στον δικηγόρο ότι δεν μπορούσε να καταλάβει το περιεχόμενο της έκθεσης, καθώς δεν μπορεί να διαβάσει αραβικά και δεν του είχε παρασχεθεί κάποια μετάφρασή της. Επίσης, ανέφεραν και άλλες υποτιθέμενες παραβάσεις της διαδικασίας, όπως η έλλειψη ειδοποίησης των «διπλωματικών και προξενικών αρχών» του Ν.Μ. Επισημάναν το γεγονός ότι η αστυνομία προχώρησε στην κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας και ανάκριση των υπόπτων πριν ακόμα λάβει την εισαγγελική παραγγελία να τους θέσει υπό *garde à vue*, μια καθαρή παραβίαση του Νόμου Αρ. 5, ο οποίος προβλέπει ότι οι αξιωματικοί της δικαστικής αστυνομίας δεν μπορούν «να διατηρήσουν τον ύποπτο υπό κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας εκτός εάν λάβουν την έγκριση του εισαγγελέα.». Η αστυνομική έκθεση για την ανάκριση, την οποία εξέτασε το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, γράφτηκε στις 5 π.μ., αλλά η διαταγή κράτησης πριν από την απαγγελία κατηγορίας του εισαγγελέα καταχωρήθηκε στις 6.29 π.μ. Παρόλα αυτά, ο δικαστής του εφετείου επικύρωσε την ετυμηγορία ενοχής και διατήρησε την ποινή τεσσάρων μηνών φυλάκισης για τον Ν.Μ., ενώ μείωσε την ποινή της Ν.Β από τρεις μήνες σε δύο.

Σε αυτήν την υπόθεση το δικαστήριο μεταχειρίστηκε τις έγγραφες δηλώσεις που ετοιμάστηκαν από την αστυνομία ως τεκμαρτως αξιόπιστες και επαρκείς για να καταδικάσει τους κατηγορούμενους, και φάνηκε να παραβλέπει τις ενστάσεις που προβλήθηκαν από την υπεράσπιση όσον αφορά τη διαδικασία και καταδίκασε τους κατηγορούμενους στη βάση των «ομολογιών» τους.

Η κύρια προσβολή του δικαιώματος του κατηγορουμένου σε δίκαιη δίκη ήταν η αποτυχία του δικαστηρίου να κάνει μια φανερή προσπάθεια να διαπιστώσει την εγκυρότητα των ισχυρισμών τους ότι υπήρξαν θύματα κακοποίησης, ότι οι δηλώσεις τους παραποιήθηκαν και άλλες παράνομες ενέργειες. Αν ήταν αληθινοί, οι ενέργειες αυτές, ως παραβιάσεις της τυνησιακής νομοθεσίας, θα δικαιολογούσαν την άσκηση δίωξης και, επίσης, θα προσέδιδαν αξιοπιστία στους ισχυρισμούς των κατηγορουμένων ότι οι δηλώσεις της αστυνομίας ήταν ανακριβείς και όχι νομίμως αποδεκτές ως αποδείξεις. Δεν υπήρχαν άλλες αποδείξεις που να προσκομίστηκαν στο δικαστήριο πέρα από τις εν λόγω ομολογίες και τις αστυνομικές εκθέσεις.

Τα αποτελεσματικά μέτρα αντιμετώπισης των παραβιάσεων του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο σε όλες του τις εκφάνσεις είναι μεγίστης σημασίας. Η συνεχής τακτική των δικαστηρίων να αποδέχονται αποδεικτικά στοιχεία τα οποία λήφθηκαν μέσω της προσβολής αυτού του δικαιώματος παρέχει στην αστυνομία και στις εισαγγελικές αρχές κίνητρα ώστε να συνεχίσουν να εφαρμόζουν πρακτικές κακοποίησης και να προσβάλουν τα δικαιώματα των υπόπτων.

Οι Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές του ΟΗΕ σχετικά με την πρόσβαση σε νομική βοήθεια στο πλαίσιο των συστημάτων ποινικής δικαιοσύνης, ορίζουν ότι: «Αποτελεσματικά μέτρα αντιμετώπισης είναι διαθέσιμα για πρόσωπα που δεν έχουν ενημερωθεί επαρκώς για το δικαίωμα πρόσβασης σε νομική βοήθεια. Τέτοια μέτρα αντιμετώπισης μπορεί να περιλαμβάνουν την απαγόρευση διενέργειας διαδικαστικών ενεργειών, άρση της κράτησης, αποκλεισμό αποδεικτικών στοιχείων, δικαστική αναθεώρηση και αποζημίωση.».

7. Υλικές Συνθήκες και Εμπιστευτικότητα της Επικοινωνίας

Η ικανότητα του δικηγόρου να παρέχει αποτελεσματική νομική βοήθεια εξαρτάται από τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ο δικηγόρος θα συναντήσει ή θα επικοινωνήσει με κατηγορούμενα πρόσωπα. Οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι πρέπει, ως εκ τούτου, να μπορούν να συναντήσουν τον δικηγόρο τους κατ' ιδίαν και για ένα επαρκές χρονικό διάστημα, ώστε αυτό το δικαίωμα να έχει νόημα. Αναφορικά με το θέμα της εμπιστευτικότητας, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δηλώσει ότι «το δικαίωμα του κατηγορουμένου να

επικοινωνήσει με τον δικηγόρο του χωρίς την παρουσία τρίτου προσώπου είναι μέρος των βασικών προϋποθέσεων μιας δίκαιης δίκης.».

Η ανάγκη για εμπιστευτικότητα τονίστηκε, επίσης, από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η οποία όρισε στο Γενικό Σχόλιο αρ. 32 ότι «Ο δικηγόρος θα πρέπει να μπορεί να συναντήσει τους πελάτες του κατ' ιδίαν και να επικοινωνήσει με τον κατηγορούμενο κάτω από συνθήκες οι οποίες σέβονται πλήρως την εμπιστευτικότητα της επικοινωνίας.». Η Επιτροπή, στην υπόθεση *Ναζίρα Σιραγκέβα κατά Ουζμπεκιστάν* υποστήριξε ότι είχε παραβιαστεί το Άρθρο 14 (3) (β) του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, γιατί επιτράπηκε στον ύποπτο και τον δικηγόρο του να συναντηθούν μόνο υπό την παρουσία ενός αστυνομικού ερευνητή κατά την προκαταρκτική εξέταση.

Καθώς η εμπιστευτικότητα της επικοινωνίας μεταξύ του υπόπτου ή του κατηγορουμένου και του δικηγόρου του αποτελεί κλειδί για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης των δικαιωμάτων της υπεράσπισης, η Τυνησία θα πρέπει να υποστηρίζει και να προφυλάξει την εμπιστευτικότητα των συναντήσεων μεταξύ δικηγόρου και πελάτη και οποιασδήποτε άλλης μορφής επικοινωνίας που επιτρέπεται από την εθνική νομοθεσία.

Πολλοί από τους δικηγόρους από τους οποίους πήρε συνέντευξη το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είπαν ότι η εμπιστευτικότητα των πληροφοριών δεν ήταν ασφαλής στα αστυνομικά τμήματα στα οποία πήγαν για να συναντήσουν τους πελάτες τους.

Ένας δικηγόρος είπε στο Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων:

Έχουμε το πρόβλημα της απουσίας ενός συγκεκριμένου μέρους για να συναντήσει ο δικηγόρος τον πελάτη του και να εξετάσει τα έγγραφα, ακόμα και σε ειδικές μονάδες, όπως στο Γκορτζάνι και στην Αουΐνα. Συχνά, υποχρεούμαστε να διεξάγουμε τη συνάντηση με τον ύποπτο στο γραφείο της ανάκρισης. Εγώ συνήθως ζητώ από τους αστυνομικούς να φύγουν από το γραφείο ώστε να είμαι σε θέση να έχω μια εμπιστευτική συνάντηση με τον πελάτη μου, αλλά κάποιες φορές μας διακόπτουν και εισβάλλουν στο γραφείο. Άλλες φορές νιώθω αναγκασμένος να συντομεύσω την τριαντάλεπτη συμβούλευση εξαιτίας αυτών των κακών συνθηκών.

Ένας άλλος δικηγόρος, ο Καλίντ Αουϊνιά, ο οποίος συνεργάζεται με την Παγκόσμια Οργάνωση κατά των Βασανιστηρίων, το διεθνές δίκτυο δικηγόρων και έχει βοηθήσει δεκάδες υπόπτους από τη θέση σε ισχύ του νόμου, είπε στο Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ότι στα

αστυνομικά τμήματα στη Σιντί Μπουζίν, όπου τον κάλεσαν για να εκπροσωπήσει υπόπτους, οι συνθήκες κάτω από τις οποίες οι δικηγόροι πρέπει να παρακολουθήσουν τις πρώιμες φάσεις της ανάκρισης είναι ακατάλληλες για τον σκοπό της συμβούλευσης του πελάτη από τον δικηγόρο.

Οι αξιωματικοί της αστυνομίας δεν εγγυώνται την έννοια της *kholwa*, ή ιδιωτικότητα, με τον πελάτη. Μπαίνεις σε ένα γραφείο της αστυνομίας και βρίσκεις συλληφθέντα άτομα και δύο ή τρεις αστυνομικούς και πρέπει να καθίσεις εκεί και να μιλήσεις με τον πελάτη σου χωρίς καμία ιδιωτικότητα.

8. Εξαιρέσεις σε Αντιτρομοκρατικές Υποθέσεις

Ο Νόμος Αρ. 5, στο άρθρο 13-3, παρέχει στον εισαγγελέα την εξουσία να καθυστερεί την πρόσβαση σε δικηγόρο για 48 ώρες μετά την έναρξη της κράτησης πριν από την απαγγελία κατηγορίας σε υποθέσεις που ο κρατούμενος κατηγορείται για εγκλήματα σχετικά με την τρομοκρατία:

«Ο εισαγγελέας, σε υποθέσεις τρομοκρατίας, όταν οι ανάγκες της ανάκρισης το απαιτούν, μπορεί να εμποδίσει τον δικηγόρο, για ένα μέγιστο χρονικό διάστημα 48 ωρών, να δει τον ύποπτο, να συζητήσει μαζί του, να παραστεί στη ανάκριση ή στις αντιπαραθέσεις και να συμβουλευτεί τον φάκελο της υπόθεσης.»

Το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων πήρε συνέντευξη από πέντε δικηγόρους που υπερασπίστηκαν υπόπτους που κατηγορούνταν για εγκλήματα σχετικά με την τρομοκρατία. Όλοι είπαν ότι, κατά τον πρώτο χρόνο μετά τη θέση σε ισχύ του νόμου, στις υποθέσεις που χειρίστηκαν, οι εισαγγελείς και οι ανακριτές εφάρμοσαν σχεδόν συστηματικά το δικαίωμα καθυστέρησης της πρόσβασης σε δικηγόρο.

Ο δικηγόρος Ανουάρ Ουλέντ Αλί είπε ότι από την εμπειρία του σε τέτοιες υποθέσεις, «η κατηγορούσα αρχή αναβάλλει το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο σχεδόν αυτόματα χωρίς να αιτιολογεί την απόφαση επιβεβαιώνοντας την ύπαρξη εξαιρετικών απειλών ή συνθηκών. Συνεπώς, αυτό που θεωρούνταν ως εξαίρεση στο δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, έχει γίνει ο κανόνας στις υποθέσεις τρομοκρατίας.»

Ο ίδιος περιέγραψε στο Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων μια τέτοια υπόθεση:

Τον Ιανουάριο του 2017, εκπροσώπησα μια γυναίκα ή οποία είχε δελεαστεί από τον σύζυγό της να ταξιδέψει στη Συρία και μετά προσπάθησε να επιστρέψει στην Τυνησία. Η οικογένειά της με είχε καλέσει και είχε ζητήσει την βοήθειά μου ώστε να μπορέσει να επιστρέψει. Επικοινωνήσα με την πρεσβεία της Τυνησίας στην Τουρκία, εκείνη πήγε και «παραδόθηκε» στις τυνησιακές αρχές εκεί και η πρεσβεία της χορήγησε άδεια διέλευσης, με την οποία μπόρεσε να ταξιδέψει μαζί με τα παιδιά της πίσω στην Τυνησία. Μετά από αυτό, ενημέρωσα τον εισαγγελέα για την υπόθεσή της και την επιστροφή της, καθώς είχε ξεκινήσει τη διαδικασία εναντίον της. Αλλά όταν η αστυνομία στο Γκορτζάνι την κάλεσε, υπέβαλαν αίτηση καθυστέρησης της πρόσβασης σε δικηγόρο και ο εισαγγελέας τη δέχτηκε. Έτσι, σε μια περίπτωση σαν αυτή, στην οποία ο δικηγόρος έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στην επιστροφή της κατηγορουμένης και συνεργάστηκε με την εισαγγελική αρχή, δεν του επιτράπηκε να δει τον πελάτη του χωρίς καμία έγγραφη αιτιολογία.

Το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εξέτασε τους φακέλους υποθέσεων της αστυνομίας και της εισαγγελικής αρχής σε πέντε υποθέσεις κατά της τρομοκρατίας. Σε κάθε μία από αυτές τις υποθέσεις, οι αρχές που προέβησαν στη σύλληψη αιτήθηκαν στον εισαγγελέα την απαγόρευση επικοινωνίας του υπόπτου με δικηγόρο για 48 ώρες. Σε μία από τις υποθέσεις, η Εθνοφρουρά της επαρχίας Σους συνέλαβε έναν ύποπτο στις 21 Φεβρουαρίου 2017, στη βάση υποψιών «συμμετοχής σε τρομοκρατική οργάνωση». Την επόμενη ημέρα, ο αρχηγός του αστυνομικού τμήματος έστειλε γραπτό αίτημα στο γραφείο του εισαγγελέα του Πρωτοβάθμιου Δικαστηρίου της Σους για να ζητήσει «εξουσιοδότηση να απαγορεύσει στον δικηγόρο να παράσχει βοήθεια στον ύποπτο». Η απάντηση του εισαγγελέα χορήγησε στην Εθνοφρουρά της Σους το δικαίωμα να εμποδίσει τον ύποπτο να δει κάποιον δικηγόρο, επικαλούμενη την «αναγκαιότητα της προστασίας της εμπιστευτικότητας των ερευνών».

Σε μια άλλη υπόθεση, η αντιτρομοκρατική μονάδα της Εθνοφρουράς της Τύνιδας, την 1^η Ιανουαρίου 2017, συνέλαβε έναν ύποπτο, ο αδερφός του οποίου είχε ενταχθεί στο Ισλαμικό Κράτος (γνωστό και ως ISIS) στη Συρία, με ισχυρισμούς ότι είχε «δημιουργήσει επαφές στο Facebook με ύποπτα στοιχεία για τα οποία υπήρχαν υποψίες ότι ετοίμαζαν τρομοκρατική επίθεση». Η ίδια μονάδα αιτήθηκε την εξουσιοδότηση του εισαγγελέα να επιβάλει κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας στον ύποπτο και να του απαγορεύσει να δει δικηγόρο. Ένας εισαγγελέας του ειδικού αντιτρομοκρατικού τμήματος του Δικαστηρίου της Τύνιδας

εξουσιοδότησε την Εθνοφρουρά να του επιβάλει κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας πέντε ημερών και να του στερήσει την πρόσβαση σε δικηγόρο για 48 ώρες, επικαλούμενος μόνο «τις ανάγκες της ανάκρισης» ως τον δικαιολογητικό λόγο αυτής της απόφασης.

Μια τέτοια φαινομενικά αδιάλλακτη εφαρμογή της εξαίρεσης στο δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, χωρίς να παρέχονται λόγοι που αφορούν το πρόσωπο, αντιβαίνει στα διεθνή πρότυπα..

Όπως σημειώνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την πρόληψη των Βασανιστηρίων, «η ερώτηση για το αν δικαιολογούνται περιορισμοί στο δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο θα πρέπει να εκτιμάται *ad hoc*, ανάλογα με την υπόθεση και να μην καθορίζεται από την κατηγορία εγκλημάτων την οποία αφορά.». Περαιτέρω, ο πρώην ειδικός εισηγητής προώθησης και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών κατά τη μάχη κατά της τρομοκρατίας δήλωσε σε μια έκθεση το 2008 ότι «οποιαδήποτε καθυστέρηση ή αποκλεισμός της νομικής εκπροσώπησης για λόγους ασφαλείας δεν πρέπει να είναι μόνιμος, δεν πρέπει να επηρεάζει την ικανότητα του προσώπου να έχει λόγο στην υπόθεση, και, στην περίπτωση προσώπου που βρίσκεται υπό κράτηση, δεν πρέπει να δημιουργεί μια κατάσταση στην οποία ο κρατούμενος στην ουσία παραμένει απομονωμένος.».

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχθεί ότι, «ενώ το δικαίωμα του προσώπου που κατηγορείται για κάποιο έγκλημα να λάβει αποτελεσματική υπεράσπιση δεν είναι απόλυτο, οποιαδήποτε εξαίρεση από την άσκηση αυτού του δικαιώματος θα πρέπει να είναι σαφώς οριοθετημένη και αυστηρά περιορισμένη σε χρόνο και δεν πρέπει, καθ' όλη τη διάρκεια της προδικασίας, να στερεί τον κατηγορούμενο από μια δίκαιη ακρόαση».

Υπάρχουν λόγοι ανησυχίας, οι οποίοι βασίζονται στη συχνότητα με την οποία οι εισαγγελείς στην Τυνησία καθυστερούν την πρόσβαση σε δικηγόρο σε υποθέσεις σχετικές με την τρομοκρατία, ενεργώντας περισσότερο μηχανικά, παρά αφού εξετάσουν τα στοιχεία της κάθε υπόθεσης.

9. Οι Συνέπειες στην Άσκηση Βασανιστηρίων

Επτά χρόνια μετά την επανάσταση, η τυνησιακή αστυνομία συνεχίζει να βασανίζει τους υπόπτους, σύμφωνα με διάφορες εκθέσεις. Ο ειδικός εισηγητής σε θέματα βασανισμού του

ΟΗΕ, κατά τη διάρκεια της αποστολής επαναληπτικής εξέτασης στην Τυνησία τον Μάιο του 2014, παρατήρησε ότι, αν και υπήρξε πρόοδος στη μάχη κατά των βασανιστηρίων, και τα θύματα τώρα φοβούνται λιγότερο να υποβάλλουν καταγγελίες, δυστυχώς η δράση εκ μέρους των εισαγγελέων και των δικαστών αναφορικά με την εξέταση των καταγγελιών περί βασανιστηρίων είναι μικρή, τόσο για τις υποθέσεις από την εποχή του Μπεν Άλι όσο και για τις υποθέσεις μετά την εξέγερση. Σημείωσε ότι παρά την πολιτική βούληση που έδειξε η κυβέρνηση και τη δέσμευσή της να πολεμήσει τα βασανιστήρια και τις άλλες μορφές κακομεταχείρισης, τα μέτρα που έχουν ληφθεί μέχρι τώρα είναι ανεπαρκή ώστε να διασφαλίσουν την αποτελεσματική εξάλειψη τέτοιων πρακτικών και να πολεμήσουν την ατιμωρησία, που ακόμα επικρατεί στη χώρα.

Είναι δύσκολο να καθοριστεί ο αριθμός των υποθέσεων βασανισμού στην Τυνησία, συμπεριλαμβανομένων αυτών που το δικαστικό σώμα εξέτασε ή εισήγαγε σε δίκη. Τα μόνα στατιστικά στοιχεία που έχουμε είναι αυτά που εκδόθηκαν τον Νοέμβριο του 2015 από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Μεταβατικής Δικαιοσύνης, κατά την υποβολή τους στην Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για την τρίτη της περιοδική έκθεση για την Τυνησία. Το Υπουργείο δήλωσε ότι το δικαστικό σώμα είχε ενώπιόν του, από τον Ιανουάριο έως τον Ιούνιο του 2014, 230 υποθέσεις υποτιθέμενου βασανισμού, από τις οποίες 165 υποθέσεις ήταν υπό έρευνα, 20 είχαν παραπεμφθεί στο τακτικό στρατιωτικό δικαστήριο της Τύνιδας, έξι υποθέσεις είχαν απορριφθεί εξαιτίας της έλλειψης αποδείξεων, της αδυναμίας ταυτοποίησης του δράστη ή της παραγραφής του εγκλήματος· τρεις στις οποίες το δικαστήριο δίκασε τους κατηγορουμένους ερήμην και τους καταδίκασε στην πληρωμή προστίμου, και δύο υποθέσεις στις οποίες οι δράστες καταδικάστηκαν σε ποινή φυλάκισης δύο ετών με αναστολή.

Η έκθεση δεν ανέφερε τι συνέβη στις υπόλοιπες 34 υποθέσεις. Η έκθεση αναγνωρίζει ότι «υπάρχει βραδύτητα στην λήψη αποφάσεων για θέματα που αφορούν βασανιστήρια, το οποίο συμβάλλει στη διάβρωση της εμπιστοσύνης στο δικαστικό σώμα και δίνει την εντύπωση της ύπαρξης ατιμωρησίας».

Σε επιστολή του προς το Υπουργείο Εσωτερικών, το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ζήτησε πληροφορίες σχετικά με τον αριθμό των ισχυρισμών για βασανιστήρια και κακομεταχείριση σε πρόσωπα που τελούσαν υπό *garde à vue*, από τον Ιούνιο του 2016 μέχρι την

ημερομηνία της επιστολής, και αν το Υπουργείο είχε παρατηρήσει κάποια αύξηση ή μείωση στον αριθμό των ισχυρισμών συγκριτικά με προηγούμενα χρόνια.

Στην απάντησή του το Υπουργείο δήλωσε ότι «μία καταγγελία περί βασανιστηρίων υποβλήθηκε το 2016. Η υποψία είχε να κάνει με έναν πολίτη ο οποίος υποβλήθηκε σε βασανιστήρια από το προσωπικό της εθνικής ασφάλειας στην Σμπέιτλα κατά τη διάρκεια της ανάκρισης, και το Γενικό Γραφείο Επιθεώρησης βρήκε ότι οι ισχυρισμοί ήταν αβάσιμοι εξαιτίας των αντιφατικών δηλώσεων ζημίας του αιτούντος, ο οποίος υποφέρει από επιληψία...» Η επιστολή ανέφερε ότι μία δεύτερη καταγγελία υποβλήθηκε το 2017 από μια γυναίκα η οποία ισχυρίστηκε ότι ένας αξιωματικός της ασφάλειας άσκησε βία στον γιο της, ύποπτο δολοφονίας, ώστε να αποσπάσει ομολογία, αλλά τα πραγματικά περιστατικά των ισχυρισμών της δεν αποδείχθηκαν. Περαιτέρω, η επιστολή διαβεβαίωνε ότι «δεν υπήρξε αύξηση των υποθέσεων βασανισμού που καταγράφηκαν συγκριτικά με προηγούμενα έτη».

Ενώ είναι δύσκολο, χωρίς σαφή στατιστικά στοιχεία, να υπολογιστεί ο αντίκτυπος που είχε ο Νόμος Αρ. 5 στη συχνότητα των βασανιστηρίων, μερικοί δικηγόροι είπαν στο Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ότι είχαν την εντύπωση ότι η θέση σε ισχύ του νόμου είχε βοηθήσει. Ο δικηγόρος Ανουάρ Ουλέντ Άλι είπε, «Νομίζω ότι τα βασανιστήρια, όπως αυτά πραγματοποιούνταν νωρίτερα, μειώθηκαν. Οι χώροι κράτησης δεν είναι πλέον μυστικά μέρη όπου η αστυνομία διαθέτει απόλυτη εξουσία πάνω στον ύποπτο. Όταν ο δικηγόρος έχει το δικαίωμα να παρακολουθήσει την ανάκριση, μετατρέπεται σε εγγύηση κατά της κακομεταχείρισης για το χρονικό αυτό διάστημα.»

Ωστόσο, ο δικηγόρος Ούλεντ Άλι επισήμανε, επίσης, ότι μπορεί να προκύψουν καινούργιες μορφές βασανιστηρίων, όπως ο εξαναγκασμός σε γδύσιμο, ή οι απειλές βιασμού του υπόπτου ή την θηλυκών μελών της οικογένειάς του, οι οποίες δεν αφήνουν σωματικά σημάδια που είναι ορατά στον επισκέπτοντα δικηγόρο. Ο ίδιος περιέγραψε στο Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ένα τέτοιο περιστατικό. Στις 13 Φεβρουαρίου 2017, είπε, πήγε στο Γκορτζάνι για να εκπροσωπήσει κάποιον ύποπτο που είχε συλληφθεί υπό την υποψία συμμετοχής σε τρομοκρατικά δίκτυα. Όταν έφτασε, μπόρεσε να μιλήσει στον πελάτη του για δέκα λεπτά. Ο πελάτης τού είπε ότι η αστυνομία τού είχε συμπεριφερθεί καλά και δεν διαμαρτυρήθηκε για βασανιστήρια. Δύο ημέρες αργότερα, όμως, ο Ουλέντ Άλι είπε ότι δέχθηκε ένα τηλεφώνημα από την ίδια μονάδα, ζητώντας του να πάει στο Γκορτζάνι για να παρακολουθήσει την ανάκριση του

ιδιου πελάτη. Κατά τη διάρκεια της ιδιωτικής συνομιλίας τους εκείνη την ημέρα, ο ύποπτος του είπε ότι είχε περάσει το προηγούμενο βράδυ στο Γκορτζάνι και ότι η δικαστική αστυνομία τον είχε κρατήσει γυμνό από τις 1.30 π.μ. μέχρι τις 10 π.μ. στο δωμάτιο της ανάκρισης και απειλούσε ότι θα τον βιάσει. Ο δικηγόρος είπε ότι η έλλειψη φυσικών αποδείξεων καθιστά δύσκολη την απόδειξη τέτοιων ισχυρισμών.

Η Ινές Λαμλούμ, η οποία συντονίζει τα κέντρα υποστήριξης της Παγκόσμιας Οργάνωσης κατά των Βασανιστηρίων για τα θύματα στην Τυνησία, είπε στο Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ότι δεν παρατήρησε καμία μείωση των υποθέσεων βασανισμού μετά την υιοθέτηση του νόμου:

Έχουμε 211 καταγγελίες για βασανισμό από το 2013, από τις οποίες οι 60 είναι υποθέσεις σχετικά με αστυνομική κράτηση του 2017. Από την οπτική μας γωνία, ο νόμος δεν έχει ακόμα μεταβάλει την πραγματικότητα αναφορικά με τα βασανιστήρια στην Τυνησία. Πολλοί από αυτούς που ήρθαν φέτος για να υποβάλουν καταγγελία είπαν ότι τους χτύπησαν κατά τη σύλληψη, ακόμα και πριν φτάσουν στο αστυνομικό τμήμα.

10. Νομική Βοήθεια

Δεν είναι επαρκές το να επιτρέπουν απλώς οι αρχές στους δικηγόρους να έχουν πρόσβαση στους χώρους κράτησης. Αν ο κρατούμενος δεν γνωρίζει κάποιον δικηγόρο, ή δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να ορίσει κάποιον, το κράτος πρέπει να διασφαλίσει ότι θα μπορέσει να ξεπεράσει αυτά τα εμπόδια. Η Αρχή 6 των Βασικών Αρχών του Ρόλου των Δικηγόρων είναι σχετική: «Όποιος δεν έχει δικηγόρο πρέπει, σε όλες τις περιπτώσεις στις οποίες το συμφέρον της δικαιοσύνης το απαιτεί, να δικαιούται έναν δικηγόρο έμπειρο και με ικανότητες ανάλογες με τη φύση του εγκλήματος που του έχει ανατεθεί ώστε να παράσχει αποτελεσματική νομική υποστήριξη, χωρίς πληρωμή από αυτόν αν δεν έχει τα μέσα για την πληρωμή τέτοιων υπηρεσιών.»

Ο νόμος της Τυνησίας αναφορικά με την πρόσβαση σε δικηγόρο ορίζει ότι ο ύποπτος πρέπει να ενημερωθεί για το δικαίωμά του να καλέσει δικηγόρο της επιλογής του. Μόνο όταν το πρόσωπο είναι ύποπτο για σοβαρό έγκλημα έχει ο αξιωματικός της αστυνομίας την υποχρέωση να του

παράσχει δικηγόρο σε περίπτωση που δεν έχει –εκτός εάν παραιτηθεί από αυτό το δικαίωμα. Ο νόμος απαιτεί από τον πρόεδρο του τοπικού τμήματος του Δικηγορικού Συλλόγου να διορίσει κάποιον δικηγόρο από μια προκαθορισμένη λίστα διαθέσιμων δικηγόρων. Ωστόσο, ο νόμος δεν αναφέρει αν οι διαθέσιμοι δικηγόροι υποχρεούνται να εκπροσωπούν τους πελάτες που δεν μπορούν να τους πληρώσουν.

Η Τυνησία δεν διαθέτει σύστημα διασφάλισης νομικής βοήθειας για πρόσωπα που βρίσκονται σε κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας και δεν μπορούν να πληρώσουν δικηγόρο.

Ο Νόμος Αρ. 52 του 2002, με ημερομηνία 3 Ιουνίου, περί Χορήγησης Δικαστικής Βοήθειας, προβλέπει τη χορήγηση νομικής βοήθειας μόνο για την εκπροσώπηση του υπόπτου ενώπιον του δικαστικού σώματος και όχι κατά τη διάρκεια της αστυνομικής κράτησης. Ακόμα και στην πρώτη περίπτωση, προβλέπει τη χορήγηση νομικής βοήθειας μόνο σε περιπτώσεις σοβαρών εγκλημάτων και άλλες προσβολές που επιφέρουν ελάχιστη ποινή φυλάκισης πέντε ετών, και μόνο μετά από μια μακροχρόνια διαδικασία αίτησης και διορισμού που δεν ξεκινά πριν τη μεταφορά της υπόθεσης στο δικαστήριο.

Έτσι, ένας μεγάλος αριθμός Τυνησίων, οι οποίοι δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να προσλάβουν κάποιον ιδιωτικό δικηγόρο, είναι ουσιαστικά ανήμποροι να ασκήσουν το δικαίωμά τους σε νομική βοήθεια και προστασία από δικηγόρο στο αστυνομικό τμήμα.

Μία μελέτη από το Διεθνές Νομικό Ίδρυμα ανακάλυψε ότι «οι από 1 Ιουνίου τροποποιήσεις δεν οδήγησαν σε αυξημένη και βελτιωμένη πρώιμη πρόσβαση σε δικηγόρο για τον μεγαλύτερο όγκο των υπόπτων. Ενώ ο νόμος ορίζει τώρα σαφώς ότι οι κρατούμενοι έχουν το δικαίωμα να έχουν έναν δικηγόρο παρόντα κατά την ανάκριση και την αντιπαράθεση, δεν υπάρχει αποδοχή της υποχρέωσης διορισμού δικηγόρου (με έξοδα του κράτους) στο αστυνομικό τμήμα για όλους τους υπόπτους που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να προσλάβουν δικηγόρο.»

Σύμφωνα με εκπροσώπους του Δικηγορικού Συλλόγου, αυτό προκαλεί την απροθυμία των δικηγόρων να αναλάβουν υποθέσεις για τις οποίες οι αμοιβές τους δεν θα καλυφθούν ούτε από το σύστημα νομικής βοήθειας ούτε από οποιοδήποτε άλλο σύστημα.

Εκπρόσωποι του Δικηγορικού Συλλόγου είπαν στο Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ότι συζήτησαν το πρόβλημα σε πολλές συναντήσεις τους με τα Υπουργεία Δικαιοσύνης και

Εσωτερικών. Μέχρι σήμερα, όμως, δεν έχει υιοθετηθεί κανένα μέτρο για την παροχή νομικής βοήθειας σε άπορους υπόπτους στα πρώιμα στάδια της ποινικής έρευνας, όπως είπαν.

11. Ο Ρόλος των Δικηγόρων

Υπό τη νέα νομοθεσία, ο δικηγόρος έχει ευρεία ελευθερία όσον αφορά την παροχή βοήθειας στον πελάτη του.

Ο νόμος ορίζει ότι:

Ο δικηγόρος μπορεί να συμβουλευτεί τα διαδικαστικά έγγραφα της έρευνας μία ώρα πριν από την καθορισμένη ώρα της ανάκρισης ή της αντιπαράθεσης [με μάρτυρες ή θύματα ή συγκατηγορούμενους] αλλά δε μπορεί να δημιουργήσει αντίγραφο των διαδικαστικών εγγράφων. Μπορεί, όμως, να κρατήσει σημειώσεις σχετικά με τον φάκελο.

Ο δικηγόρος παρευρίσκεται στην ανάκριση και αντιπαράθεση του προσώπου που βρίσκεται υπό κράτηση με άλλους και αναφέρει τις παρατηρήσεις του στα πρακτικά της συνάντησης.

Αφού ο αξιωματικός της δικαστικής αστυνομίας σημάνει το τέλος της ανάκρισης ή της αντιπαράθεσης, ο δικηγόρος ή ο ύποπτος μπορεί, αν είναι απαραίτητο, να υποβάλει ερωτήσεις.

Ο δικηγόρος του προσώπου που βρίσκεται υπό κράτηση μπορεί, όπου αυτό ενδείκνυται, μετά τη συνάντησή του με τον πελάτη ή αφού ο πελάτης του υποβλήθηκε σε ανάκριση ή αντιπαράθεση με άλλο μέρος, να αναφέρει τις γραπτές παρατηρήσεις του στην αστυνομική έκθεση.

Συνοπτικά, ο Νόμος Αρ. 5 παρέχει στο δικηγόρο που επιλέχθηκε από τον ύποπτο ή που ορίστηκε από την Ένωση Δικηγορικών Συλλόγων για λογαριασμό του υπόπτου διάφορα δικαιώματα. Αυτά περιλαμβάνουν: το δικαίωμα να συμβουλευτεί τα έγγραφα της έρευνας· το δικαίωμα να επισκεφτεί τον ύποπτο και να έχει μια εμπιστευτική συνάντηση μαζί του για 30 λεπτά (επιτρέπεται μία δεύτερη συνάντηση αν η κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας παραταθεί)· το δικαίωμα να παρευρίσκεται στην ανάκριση του κρατούμενου και να παρακολουθεί τις αντιπαραθέσεις του με μάρτυρες ή θύματα· το δικαίωμα να υποβάλει ερωτήσεις στον κρατούμενο ή στους άλλους κατά το τέλος της ανάκρισης· το δικαίωμα να σημειώνει παρατηρήσεις στα πρακτικά της ανάκρισης ή στην έκθεση αντιπαράθεσης· το

δικαίωμα να προσθέτει αθωωτικό αποδεικτικό υλικό στον φάκελο της υπόθεσης· και το δικαίωμα να υπογράφει την έκθεση ανάκρισης.

Η Τυνησιακή νομοθεσία αναθέτει στους δικηγόρους έναν σχετικά ευρύ ρόλο στην εκπροσώπηση των υπόπτων που βρίσκονται υπό αστυνομική κράτηση. Άλλα δικαιοδοτικά συστήματα, ακόμα και σε χώρες της Δύσης, έχουν περιορίσει αυτόν τον ρόλο με διάφορους τρόπους. Για παράδειγμα, στην Ολλανδία, ενώ ο ύποπτος που βρίσκεται υπό αστυνομική κράτηση δικαιούται να συμβουλευτεί δικηγόρο, ο γενικός κανόνας είναι ότι ο προσωρινά κρατούμενος δεν έχει δικαίωμα παρουσίας δικηγόρου κατά τη διάρκεια της αστυνομικής ανάκρισης. Παρομοίως, στον Καναδά, ενώ το συλληφθέν πρόσωπο έχει δικαίωμα κατά τον Καναδικό Καταστατικό Χάρτη Δικαιωμάτων και Ελευθεριών να προσλάβει δικηγόρο, το δικαίωμα αυτό δεν επεκτείνεται στην παρουσία του δικηγόρου κατά τη διάρκεια της ανάκρισης.

12. Το Δικαίωμα Πρόσβασης σε Δικηγόρο κατά την Αστυνομική Κράτηση: Διεθνή Πρότυπα και Συγκριτικό Δίκαιο

Το Νομικό Πλαίσιο όσον αφορά τη Σύλληψη και την Ανάκριση

Η μερική τροποποίηση του ΚΠΔ από τις τυνησιακές αρχές, αν και αποτελεί βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση, δεν πληροί τις προϋποθέσεις μιας καλύτερης ρύθμισης του συνολικού συστήματος σύλληψης και κράτησης πριν από την απαγγελία κατηγορίας στην Τυνησία. Το πρώτο που πρέπει να επιτευχθεί είναι να θεωρηθούν η σύλληψη και η αστυνομική κράτηση ως εξαιρετικά μέτρα που προσβάλλουν την ασφάλεια και ελευθερία του προσώπου και πρέπει να χρησιμοποιούνται μόνο υπό σαφώς οριζόμενες περιστάσεις.

Το Άρθρο 1.β. των Κατευθυντήριων Γραμμών αναφορικά με τις Συνθήκες Σύλληψης, Αστυνομικής Κράτησης και Προσωρινής Κράτησης στην Αφρική (Κατευθυντήριες Γραμμές της Λουάντα) ορίζει ότι «Καθένας έχει το δικαίωμα στην ελευθερία και ασφάλεια του εαυτού του. Η προσωρινή κράτηση θα πρέπει πάντα να αποτελεί εξαιρετικό μέτρο έσχατης λύσης. Κανένας δεν θα πρέπει να υποβάλλεται σε αυθαίρετη ή παράνομη σύλληψη ή προσωρινή κράτηση.» Το Άρθρο 6 ορίζει ότι «Η προσωρινή κράτηση σε κρατητήριο θα πρέπει να αποτελεί εξαιρετικό μέτρο. Η νομοθεσία, η πολιτική, η εκπαίδευση και οι καθιερωμένες λειτουργικές διαδικασίες θα πρέπει να

προωθούν εναλλακτικές λύσεις από την αστυνομική κράτηση, συμπεριλαμβανομένων της κλήσης στο δικαστήριο, της καταβολής εγγύησης ή τον ορισμό εγγυητή.»

Δίκαιη Δίκη και το Δικαίωμα Πρόσβασης σε Δικηγόρο

Το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατοχυρώνει το δικαίωμα του κατηγορουμένου σε μια δίκαιη δίκη και ορίζει πολλά στοιχεία αυτού του δικαιώματος. Ορίζει, επίσης, δικαιώματα κατά τη διάρκεια της σύλληψης και της προσωρινής κράτησης τα οποία στοχεύουν, εν μέρει, στην προστασία του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη του κατηγορουμένου μέσω, μεταξύ άλλων, της δημιουργίας προστατευτικών μέτρων κατά της χρήσης βασανιστηρίων και άλλων ανάρμοστων τρόπων εξαναγκασμού για την απόσπαση δηλώσεων που ενοχοποιούν τον ίδιο ή τρίτους. Οι δηλώσεις που αποδεδειγμένα αποκτήθηκαν με τη χρήση τέτοιων μεθόδων θα πρέπει να θεωρούνται απαράδεκτες ως απόδειξη κατά του κατηγορουμένου.

Ένα από τα βασικά δικαιώματα του κατηγορουμένου πριν από τη δίκη είναι το δικαίωμα στη νομική εκπροσώπηση και συμβουλή.

Το ΔΣΑΠΔ, στο άρθρο 14 (3) (β), εγγυάται στο πρόσωπο το δικαίωμα «να διαθέτει επαρκή χρόνο και ευκολίες για την προετοιμασία της υπεράσπισής του και για την επικοινωνία με το δικηγόρο της επιλογής του.» Το άρθρο 14 (3) (δ) εγγυάται στο πρόσωπο το δικαίωμα «να παρίσταται στη δίκη και να υπερασπισθεί τον εαυτό του αυτοπροσώπως ή με τη βοήθεια του συνηγόρου της επιλογής του. Εάν δεν έχει συνήγορο, να ενημερωθεί για το δικαίωμά του αυτό και να διορισθεί συνήγορος αυτεπαγγέλτως σε κάθε περίπτωση που αυτό απαιτείται για το συμφέρον της δικαιοσύνης, χωρίς ο κατηγορούμενος να βαρύνεται με την αμοιβή του, εάν δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να τον πληρώσει.»

Περαιτέρω αποσαφήνιση και διατύπωση των νομικών προτύπων έχει διενεργηθεί μέσα από τη νομολογία της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ.

Το Σώμα Αρχών για την Προστασία Όλων των Προσώπων που βρίσκονται υπό Οποιαδήποτε Μορφή Κράτησης ή Φυλάκισης του ΟΗΕ, ορίζει ότι:

Το δικαίωμα του κρατούμενου ή του φυλακισμένου να δέχεται επίσκεψη, να συμβουλευέται και να επικοινωνεί, χωρίς καθυστέρηση και λογοκρισία και με πλήρη εμπιστευτικότητα, με τον δικηγόρο του δεν μπορεί να αρθεί ή να περιοριστεί εκτός από εξαιρετικές περιστάσεις, οι οποίες ορίζονται από τον νόμο ή από νόμιμες κανονιστικές πράξεις, όταν θεωρείται απαραίτητο από έναν δικαστικό ή άλλη αρχή ώστε να διατηρηθεί η ασφάλεια και η τάξη.

Οι Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές αναφορικά με το Δικαίωμα σε Δίκαιη Δίκη και Νομική Υποστήριξη στην Αφρική, επίσης, επιβεβαιώνουν το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας.

Η Χρονική Στιγμή της Πρόσβασης σε Δικηγόρο

Η αποτελεσματική εφαρμογή του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο συνεπάγεται τη δυνατότητα του κρατούμενου να δει κάποιον νομικό εκπρόσωπο της δικής του επιλογής όσο πιο σύντομα γίνεται μετά την αποστέρηση της ελευθερίας. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, στο Γενικό Σχόλιο 32, ορίζει ότι το δικαίωμα επικοινωνίας με τον δικηγόρο του άρθρου 14 του ΔΣΑΠΔ «απαιτεί τη χορήγηση άμεσης πρόσβασης σε δικηγόρο.»

Η Κατευθυντήρια Γραμμή 20 των Κατευθυντήριων Γραμμών της Νήσου Ρόμπεν για την απαγόρευση και την αποτροπή των βασανιστηρίων και της κακομεταχείρισης στην Αφρική, οι οποίες υιοθετήθηκαν από την Αφρικανική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τα Δικαιώματα των Λαών το 2002, προβλέπουν, περιέχει, επίσης, ειδική πρόβλεψη για το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο «από την πρώτη στιγμή που [τα πρόσωπα] αποστερούνται της ελευθερίας τους.»

Η Ευρωπαϊκή Οδηγία περί του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο προβλέπει ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο εφαρμόζεται σε υποπτους και κατηγορουμένους όσο το δυνατόν πιο σύντομα, και σε κάθε περίπτωση: α) προτού εξεταστούν από την αστυνομία ή άλλη αρχή επιβολής του νόμου· β) κατά τη διενέργεια ερευνητικής πράξης ή άλλης πράξης συλλογής αποδεικτικών στοιχείων για την οποία η παρουσία του προσώπου είναι αναγκαία ή επιτρεπτή· γ) από την έναρξη της αποστέρησης της ελευθερίας (Αρ. 3 (1)).

Καθιερωμένα Πρότυπα στην Υποχρέωση Παροχής Νομικής Εκπροσώπησης σε Όσους δεν έχουν την Οικονομική Δυνατότητα

Η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υιοθέτησε τις Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές αναφορικά με την Πρόσβαση στη Νομική Βοήθεια στα Συστήματα Ποινικής Δικαιοσύνης στις 20 Δεκεμβρίου 2012. Αυτές θεσπίζουν παγκόσμια πρότυπα για τη νομική βοήθεια και προσκαλούν τα Κράτη να υιοθετήσουν και να ενισχύσουν τα μέτρα, ώστε να διασφαλίσουν την παροχή αποτελεσματικής νομικής βοήθειας σε όλον τον πλανήτη: «Τα Κράτη θα πρέπει να εγγυούνται το δικαίωμα στη νομική βοήθεια εντός των εθνικών νομικών συστημάτων τους στον υψηλότερο δυνατό βαθμό, και, αν αυτό είναι εφικτό, ακόμα και στο Σύνταγμά τους.»

Ο όρος «νομική βοήθεια» ορίζεται από τις Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές του ΟΗΕ ως εξής:

Η «νομική βοήθεια» συμπεριλαμβάνει τις νομικές συμβουλές, την υποστήριξη και εκπροσώπηση των κρατούμενων, των συλληφθέντων ή φυλακισθέντων, των υπόπτων ή των κατηγορουμένων, ή αυτών που τους αποδίδεται η τέλεση ποινικού αδικήματος, και για τα θύματα και τους μάρτυρες στην ποινική διαδικασία, που χορηγείται χωρίς κόστος για αυτούς που δεν έχουν επαρκή μέσα ή όταν το απαιτεί το συμφέρον της δικαιοσύνης.

Περαιτέρω, η «νομική βοήθεια» έχει ως στόχο να συμπεριλάβει τις έννοιες της νομικής εκπαίδευσης, της πρόσβασης σε νομικές πληροφορίες και άλλες υπηρεσίες που παρέχονται στα πρόσωπα μέσα από εναλλακτικούς μηχανισμούς επίλυσης διαφορών και διαδικασίες αποκατάστασης της δικαιοσύνης.

Οι Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές αναφορικά με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και νομική υποστήριξη στην Αφρική προσφέρουν ένα σύνολο κατευθυντήριων γραμμών για το πώς να διασφαλιστεί μία αποτελεσματική νομική βοήθεια. Ορίζει ότι ο κατηγορούμενος έχει το δικαίωμα σε νομική βοήθεια χωρίς πληρωμή, αν δεν έχει επαρκή μέσα για να πληρώσει για αυτήν, όταν το συμφέρον της δικαιοσύνης το απαιτεί.

Σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα, η δωρεάν νομική βοήθεια θα πρέπει να χορηγείται σε κρατούμενους που, δεδομένης της κοινωνικής και οικονομικής τους κατάστασης, δεν μπορούν να πληρώσουν δικηγόρο και σε κάθε περίπτωση που διακυβεύεται η αποστέρηση της

ελευθερίας. Ακόμα και η πιθανότητα μιας σύντομης περιόδου φυλάκισης αρκεί ώστε να δικαιολογηθεί η παροχή νομικής βοήθειας.

Η απαίτηση παροχής νομικής βοήθειας κατά τα πρώιμα στάδια ενισχύεται από τις Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές του ΟΗΕ, οι οποίες ρητά απαιτούν από τα κράτη «να διασφαλίσουν την άμεση παροχή αποτελεσματικής νομικής βοήθειας σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας», συμπεριλαμβανομένων «όλων των διαδικασιών και ακροάσεων πριν από τη δίκη». Παρομοίως, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ανακάλυψε επίσης παραβιάσεις του Άρθρου 14 (3))δ) και του Άρθρου 9 (1) σε4 περιπτώσεις που δεν παρεχόταν στον ύποπτο νομική βοήθεια κατά τη διάρκεια της αρχικής επιβολής αστυνομικής κράτησης και της υποβολής ερωτήσεων από την αστυνομία.

Τα κράτη θα πρέπει να διασφαλίσουν ότι τα νομικά τους συστήματα είναι καλά χρηματοδοτούμενα, ότι έχουν επαρκείς οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους και ότι έχουν αυτονομία προϋπολογισμού. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων τόνισε, επίσης, ότι «η νομική βοήθεια θα πρέπει να δίνει τη δυνατότητα στον δικηγόρο να προετοιμάσει την υπεράσπιση του πελάτη του σε συνθήκες οι οποίες μπορούν να διασφαλίσουν την απονομή δικαιοσύνης», με μία από αυτές τις συνθήκες να είναι «η πρόβλεψη επαρκούς αμοιβής για τη νομική βοήθεια». Οι Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές του ΟΗΕ παρέχουν λεπτομέρειες σχετικά με τα μέτρα που θα πρέπει να πάρει ένα κράτος ώστε να διασφαλίσει ότι επαρκείς και βιώσιμοι οικονομικοί πόροι παρέχονται για νομική βοήθεια σε όλη τη χώρα. Αυτά περιλαμβάνουν «τη κατανομή ενός ποσοστού του προϋπολογισμού ποινικής δικαιοσύνης του κράτους σε υπηρεσίες νομικής βοήθειας, την αναγνώριση και εφαρμογή κινήτρων ώστε οι δικηγόροι να δουλέψουν σε αγροτικές περιοχές και σε περιοχές οικονομικά και κοινωνικά μειονεκτικές, και τη διασφάλιση ότι τα χρηματικά ποσά που παρέχονται στις υπηρεσίες δίωξης και νομικής βοήθειας είναι δίκαια και ανάλογα.»

Οι Κατευθυντήριες Γραμμές της Λουάντα δηλώνουν ότι «Στους προσωρινά κρατούμενους θα πρέπει να παρέχονται τα μέσα επικοινωνίας με δικηγόρο ή άλλο πάροχο νομικών υπηρεσιών της επιλογής τους ή άλλον που διορίζεται από το κράτος. Η νομική βοήθεια από το κράτος θα πρέπει να παρέχεται αν ο προσωρινά κρατούμενος δεν έχει επαρκή μέσα ή αν το απαιτεί το συμφέρον της δικαιοσύνης, ιδίως ανάλογα με τη σοβαρότητα, τον επείγων χαρακτήρα και την πολυπλοκότητα της υπόθεσης, την αυστηρότητα της προβλεπόμενης ποινής, και/ή την

κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο προσωρινά κρατούμενος ως ευάλωτος ή άλλως προστατευόμενος.

Παραίτηση από το Δικαίωμα Πρόσβασης σε Δικηγόρο

Δεδομένης της θεμελιώδους σημασίας του δικαιώματος στη νομική βοήθεια, αυτό μπορεί να αποποιηθεί από τον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο σε περιορισμένες περιπτώσεις. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θεώρησε ότι μια δήλωση παραίτησης δεν μπορεί να θεωρηθεί έγκυρη και ενεργή όταν δεν υπάρχουν συγκεκριμένα διασφαλιστικά μέτρα. Υποστήριξε ότι οποιαδήποτε δήλωση παραίτησης: «δεν αρκεί να είναι εκούσια αλλά θα πρέπει να συνιστά μια ενσυνείδητη εγκατάλειψη ενός δικαιώματος. Πριν να μπορεί να ειπωθεί ότι ο κατηγορούμενος έχει σιωπήσει, με βάση τη συμπεριφορά του, παραιτηθεί από ένα σημαντικό δικαίωμα του άρθρου 6, πρέπει να αποδειχθεί ότι θα μπορούσε εύλογα να έχει προβλέψει τις συνέπειες αυτής της συμπεριφοράς.»

Οι Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές αναφορικά με την Πρόσβαση στη Νομική Βοήθεια στα Συστήματα Ποινικής Δικαιοσύνης του ΟΗΕ όρισαν ότι τα κράτη θα πρέπει να απαγορεύσουν, σε περίπτωση που δεν υπάρχουν εξαναγκαστικές περιστάσεις, οποιαδήποτε συνέντευξη του προσώπου από την αστυνομία εν απουσία δικηγόρου, εκτός εάν το πρόσωπο δώσει την ενημερωμένη και εκούσια συναίνεση παραίτησης από το δικαίωμα παρουσίας δικηγόρου, και να ιδρύσουν μηχανισμούς πιστοποίησης του εκούσιου χαρακτήρα της συναίνεσης του προσώπου.

Ορισμένες νομοθεσίες έχουν λάβει, επίσης, μέτρα για να διασφαλίσουν ότι η δήλωση παραίτησης από το δικαίωμα σε νομική συνδρομή είναι εκούσια. Για παράδειγμα, η Αστυνομική Υπηρεσία της Σκοτίας έχει εκδώσει ένα έγγραφο καθοδήγησης αναφορικά με την πρόσβαση σε δικηγόρο. Ορίζει ότι «όταν ο ύποπτος επιλέγει να παραιτηθεί από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο και από το δικαίωμα ιδιωτικής παροχής συμβουλών από δικηγόρο, αυτό πρέπει να καταγραφεί στο Έντυπο Αρχείου Πρόσβασης σε Δικηγόρο και θα πρέπει να αναφέρεται κατά την έναρξη κάθε συνέντευξης και επίσης να καταγράφεται στην Τυπική Έκθεση Δίωξης.»

Άλλες νομοθεσίες προσφέρουν περαιτέρω διασφαλιστικά μέτρα κατά της παρακώλυσης του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο. Για παράδειγμα, στην Τουρκία, ο νέος Κώδικας Ποινικής

Δικονομίας, που υιοθετήθηκε το 2005, προβλέπει την ποινική ευθύνη όποιου παρεμποδίζει ή περιορίζει το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο.

Η ολλανδική νομοθεσία σχετικά με τις δηλώσεις παραίτησης ορίζει ότι οι ευάλωτοι ύποπτοι ή οι ύποπτοι που συνελλήφθησαν για έγκλημα που τιμωρείται με τουλάχιστον δώδεκα χρόνια φυλάκισης, μπορούν να παραιτηθούν από αυτό το δικαίωμα μόνο αφού έχουν ενημερωθεί από δικηγόρο για τις συνέπειες αυτής τους της επιλογής.

Μέρος Τρίτο

Μεταφραστικές δυσκολίες

3.1 Γενικά

Κατά τη μετάφραση της έκθεσης προέκυψαν αρκετές δυσκολίες διαφόρων ειδών. Όπως αναπτύχθηκε εκτενέστερα στο Πρώτο Μέρος, οι κύριες δυσκολίες που ανακύπτουν κατά τη νομική μετάφραση απορρέουν από την αναντιστοιχία των νομικών συστημάτων των χωρών της γλώσσας αφετηρίας, αφενός, και της γλώσσας αφίξεως, αφετέρου και αφορούν το ειδικό λέξιλόγιο των νομικών κειμένων. Συνεπώς, η αναντιστοιχία των νομικών όρων, εννοιών και θεσμών της αγγλικής γλώσσας, στην είναι συνταχθείσα η πρωτότυπη έκθεση, και της ελληνικής, αποτέλεσε βασική πηγή δυσκολιών κατά τη μετάφραση. Η παράθεση στην έκθεση αυτούσιων νομικών διατάξεων τόσο από τη νομοθεσία της Τυνησίας όσο και από διεθνείς συμβάσεις αποτέλεσε έναν ακόμη παράγοντα αύξησης της δυσκολίας μεταφρασσιμότητας του κειμένου, καθώς θα έπρεπε και στην μετάφραση να επιτευχθεί το ιδιαίτερο ύφος και η λειτουργία της γλώσσας που αρμόζει σε ένα δικαιοπαγωγικό κείμενο. Επίσης, η διακειμενικότητα που χαρακτηρίζει τα νομικά κείμενα ήταν εμφανής και στην έκθεση, καθώς πολλές φορές υπήρχαν παραπομπές σε άλλα κείμενα, κυρίως άρθρα από κώδικες ή συνθήκες, στα οποία και ανέτρεχα, ώστε να έχω μια ολοκληρωμένη άποψη πάνω στο θέμα που ανέλυε η έκθεση. Τέλος, η έκθεση βρίθει ονομάτων οργανισμών και ακρωνύμων, ενώ δεν έλειπε και η παράθεση όρων σε γλώσσα διαφορετική της αγγλικής, για τους οποίους ήταν απαραίτητη μια περαιτέρω έρευνα, ώστε να εξευρεθεί η ακριβής σημασία τους.

3.2 Νομικοί όροι, έννοιες και θεσμοί

Η ιδιαίτερη φύση του νομικού συστήματος κάθε χώρας αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία της αναντιστοιχίας που απαντάται μεταξύ των διαφόρων νομικών συστημάτων. Η αναντιστοιχία αυτή, με τη σειρά της, αποτυπώνεται στο νομικό λεξιλόγιο κάθε γλώσσας και δημιουργεί προβλήματα κατά τη μετάφραση νομικών κειμένων. Η έκθεση του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων περιείχε πλήθος νομικών όρων, η μετάφραση των οποίων δεν αποδείχθηκε απλή υπόθεση.

- ***Detention* → Κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας, Αστυνομική κράτηση**
- Το θέμα της έκθεσης είναι το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο όσων βρίσκονται υπό κράτηση πριν τους απαγγελθεί οποιαδήποτε κατηγορία στην Τυνησία και, συνεπώς, είναι ευρεία η χρήση όρων που περιγράφουν το ειδικό αυτό μέτρο αποστέρησης της ελευθερίας. Χρησιμοποιούνται χωρίς διάκριση οι όροι *detention*, *custody* και *pre-charge detention*, όλοι για να δηλώσουν το καθεστώς αποστέρησης της ελευθερίας του κατηγορουμένου πριν από την απαγγελία κατηγορίας. Επέλεξα να μεταφράσω τους συγκεκριμένους όρους με τους όρους *κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας* ή *αστυνομική κράτηση*, καθώς αυτοί αποδίδουν πλήρως όλα τα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου μέτρου αποστέρησης της ελευθερίας. Απέφυγα τόσο τη χρήση του όρου *κράτηση*, καθώς η τελευταία αποτελεί ποινή κατά τον ποινικό κώδικα³¹, όσο και τον όρο *προσωρινή κράτηση*, η οποία αποτελεί ένα μέτρο δικανικού καταναγκασμού που επιβάλλεται σε πρόσωπα που κατηγορούνται για βαριά εγκλήματα και εφόσον συντρέχουν και ορισμένοι άλλοι όροι. Στην προκειμένη περίπτωση, η έκθεση κάνει λόγο για κράτηση υπόπτων, στα οποία δεν έχει απαγγελθεί συγκεκριμένη κατηγορία και, γι' αυτόν τον λόγο, προτιμήθηκε ως καταλληλότερη η μετάφραση των όρων ως *κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας* ή *αστυνομική κράτηση*. Πάντως, σε ορισμένες περιπτώσεις όπου συνάγεται από τα συμφραζόμενα ότι ο όρος *detention* αναφέρεται στο περιοριστικό μέτρο που επιβάλλεται στον κατηγορούμενο μέχρι τη διεξαγωγή της δίκης του, χρησιμοποιήθηκε για τη μετάφρασή του ο όρος *προσωρινή κράτηση*, σύμφωνα με την ορολογία του ελληνικού Κώδικα Ποινικής Δικονομίας³² (όπως π.χ., Guidelines on the

³¹ Ποινικός Κώδικας, άρθρα 51 και 55.

³² Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, άρθρα 282 επ.

Conditions of Arrest, Police Custody and Pre-Trial Detention in Africa → Κατευθυντήριες Γραμμές για τις Συνθήκες Σύλληψης, Αστυνομικής Κράτησης και Προσωρινής Κράτησης στην Αφρική).

▪ **Lawyer, Advocate, Barrister, Solicitor, Counsel, Attorney → Δικηγόρος**

Η αναντιστοιχία που υφίσταται μεταξύ των νομικών όρων ως αποτέλεσμα της αναντιστοιχίας που υπάρχει μεταξύ των διαφόρων νομικών συστημάτων καθίσταται εμφανής στους όρους που χρησιμοποιούνται για την περιγραφή του επαγγέλματος του δικηγόρου. Στο κοινοδίκαιο (common law), που αποτελεί το νομικό σύστημα των ΗΠΑ, της Μεγάλης Βρετανίας και άλλων κρατών μελών της βρετανικής Κοινοπολιτείας, υπάρχουν διάφοροι όροι για την περιγραφή του επαγγέλματος του δικηγόρου, οι οποίοι οφείλονται στις διακρίσεις του επαγγέλματος ανάλογα με τα εκτελούμενα καθήκοντα. Μια συνοπτική περιγραφή των όρων που χρησιμοποιούνται είναι:

- **Lawyer:** Ο όρος είναι γενικός και χρησιμοποιείται για να δηλώσει κάθε πρόσωπο που έχει αποκτήσει πτυχίο νομικής και έχει πραγματοποιήσει την απαραίτητη πρακτική άσκηση ώστε να είναι σε θέση να παρέχει νομικές συμβουλές.
- **Solicitor:** Στο Ηνωμένο Βασίλειο ο όρος αυτός δηλώνει εκείνους που ασκούν το νομικό επάγγελμα και παρέχουν νομικές συμβουλές σε πολλούς τομείς του δικαίου. Είναι το πρόσωπο στο οποίο απευθύνονται όσοι χρειάζονται νομική βοήθεια αναφορικά με συμβόλαια, πωλήσεις, διαθήκες και άλλες υποθέσεις, οι οποίες δεν απαιτούν την παρουσία σε δικαστήριο. Η παρουσία του *solicitor* στο δικαστήριο περιορίζεται συνήθως σε προδιαδικαστικά θέματα και στην παράσταση σε δικαστήρια μικρότερου βαθμού.
- **Barrister:** Ο *barrister* είναι στο Ηνωμένο Βασίλειο ο δικηγόρος που είναι ειδικευμένος σε κάποιον τομέα του δικαίου και ορίζεται από τον *solicitor* ώστε να εκπροσωπήσει τον πελάτη στο δικαστήριο. Ουσιαστικά ο *solicitor* λειτουργεί ως δικηγόρος γενικών καθηκόντων, ο οποίος ανάλογα με το είδος της υπόθεσης απευθύνεται σε κάποιον εξειδικευμένο *barrister* για την εκπροσώπηση του πελάτη στο δικαστήριο.

- **Advocate:** Με αυτόν τον όρο δηλώνεται το πρόσωπο που υπερασπίζει τα συμφέροντα του πελάτη του στην ακροαματικά διαδικασία του δικαστηρίου. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι προσιδιάζει στη ελληνική λέξη *συνήγορος*.
- **Attorney ή Attorney at law:** Αποτελεί την αμερικανική εκδοχή του barrister. Πρόκειται για δικηγόρο ο οποίος έχει περάσει τις εξετάσεις του δικηγορικού συλλόγου και έχει τη δυνατότητα να ασκήσει το δικηγορικό επάγγελμα σε συγκεκριμένη περιφέρεια δικαιοδοσίας.
- **Counsel:** Αναφέρεται σε πρόσωπο ή ομάδα προσώπων που έχει αναλάβει την παροχή νομικών συμβούλων και την εκπροσώπηση του πελάτη στο δικαστήριο. Στην ουσία αποτελεί συνώνυμο της λέξης *attorney*.

Είναι εμφανές ότι υπάρχει μεγάλη αναντιστοιχία των όρων που περιγράφουν το δικηγορικό επάγγελμα μεταξύ του κοινοδικαίου και του ελληνικού νομικού συστήματος. Στο τελευταίο δεν υπάρχουν οι διαιρέσεις που υφίστανται στο κοινοδικαίο και, ως εκ τούτου, όλοι οι προαναφερθέντες όροι μεταφράστηκαν με τον κοινό όρο *δικηγόρος*.

▪ **Accused, Defendant → Κατηγορούμενος**

Στην έκθεση χρησιμοποιούνται χωρίς διάκριση οι όροι *accused* και *defendant* για να δηλώσουν το πρόσωπο στο οποίο αποδίδονται κατηγορίες για τη διάπραξη κάποιου εγκλήματος. Και οι δύο όροι μεταφράστηκαν στα ελληνικά ως *κατηγορούμενος*, καθώς στο ελληνικό νομικό σύστημα μόνο με αυτόν τον όρο χαρακτηρίζεται κάποιος που διώκεται ποινικά για τη διάπραξη κάποιου εγκλήματος.

▪ **Bail, Bond → Εγγύηση**

Στην έκθεση γίνεται αναφορά στο άρθρο 1.β των Κατευθυντήριων Γραμμών της Λουάντα, το οποίο, αναφερόμενο στα περιοριστικά μέτρα που μπορούν να επιβάλλονται αντί της προσωρινής κράτησης, κάνει λόγο για την καταβολή «bail or bond». Οι συγκεκριμένοι όροι, αν και μοιάζουν αρκετά μεταξύ τους, δεν είναι ταυτόσημοι. Ο όρος *bail* αναφέρεται στο χρηματικό ποσό που καταθέτει ο κατηγορούμενος ή κάποιος συγγενής του ως εγγύηση για την απελευθέρωσή του μέχρι τη διεξαγωγή της δίκης. Από την άλλη μεριά ο όρος *bond* αναφέρεται στη δέσμευση που παρέχεται από κάποιον τρίτο (συνήθως εταιρεία) ότι θα πληρώσει το ποσό της εγγύησης αν ο κατηγορούμενος δεν εμφανιστεί στη διεξαγωγή της

δίκης. Η δέσμευση που αναλαμβάνει ο τρίτος συνοδεύεται από την παροχή ασφάλειας (ενέχυρο, υποθήκη) καθώς και την πληρωμή ενός αντιτίμου για την υπηρεσία από τον κατηγορούμενο. Στον ελληνικό Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, αν και γίνεται αναφορά σε καταβολή της εγγύησης από τον κατηγορούμενο ή τρίτον³³, δεν υφίσταται διάκριση ανάλογη με αυτή μεταξύ *bail* και *bond*, ίσως επειδή η πρακτική του τελευταίου είναι άγνωστη στη νομική πραγματικότητα. Συνεπώς, για να αποδώσω την υφιστάμενη διάκριση που υπάρχει μεταξύ των όρων, μετέφρασα τον όρο *bail* ως *καταβολή εγγύησης* και τον όρο *bond* ως *ορισμό εγγυητή*.

▪ ***Crime, Délit, Contravention* → *Κακούργημα, Πλημμέλημα, Πταίσμα***

Το νομικό σύστημα της Τυνησίας είναι βασισμένο στο γαλλικό δίκαιο το οποίο με τη σειρά του πηγάζει από το ρωμαϊκό δίκαιο, όπως και το ελληνικό. Τόσο στο τυνησιακό όσο και στο ελληνικό ποινικό δίκαιο ισχύει η τριπλή διάκριση των ποινικών προσβολών ανάλογα με τη βαρύτητά τους και, αν εξαιρέσουμε μια μικρή απόκλιση όσον αφορά την ποινή των πταισμάτων (*contraventions*), είναι χαρακτηριστικό ότι υπάρχει πλήρης ταύτιση ακόμα και στο ύψος των προβλεπόμενων ποινών³⁴.

Άλλοι νομικοί όροι που απαντήθηκαν στην έκθεση και η μετάφρασή τους:

- ***Public prosecutor* → *Εισαγγελέας***
- ***Judicial police* → *Δικαστική αστυνομία***: Εδώ έχουμε να κάνουμε με άλλη μια αναντιστοιχία των νομικών συστημάτων, καθώς στην Ελλάδα δεν υφίσταται υπηρεσία δικαστικής αστυνομίας, αν και αναμένεται να δημιουργηθεί, όπως προανήγγειλε η κυβέρνηση της χώρας.
- ***Investigative judge* → *Ανακριτής***
- ***Proceedings* → *Προδικασία***: Δεδομένου ότι στην έκθεση με τον όρο *proceedings* δηλώνονται όλα τα στάδια της διαδικασίας πριν από τη διεξαγωγή της δίκης, γίνεται εμφανές ότι ο συγκεκριμένος όρος ταυτίζεται με την προδικασία του ελληνικού κώδικα ποινικής δικονομίας.
- ***Reasonable suspicion/Probable cause* → *Εύλογος βαθμός υποψίας/Πιθανή αιτία***

³³ Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, άρθρο 297, παρ. 2

³⁴ Τυνησιακός Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, άρθρο 122 και Ελληνικός Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, άρθρα 51 επ.

- ***Preliminary investigation*** → ***Προκαταρκτική εξέταση***³⁵: Οι δύο έννοιες ταυτίζονται καθώς αφορούν το πρώιμο στάδιο έρευνας στα πλαίσια της ποινικής διαδικασίας, πριν από την κίνηση ποινικής δίωξης.
- ***Legal aid*** → ***Νομική βοήθεια***: Έτσι ονομάζεται ο θεσμός του διορισμού δικηγόρου από το κράτος για τα πρόσωπα που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να πληρώσουν κάποιον, σύμφωνα με τον Νόμο 3226/2004.
- ***Legitimate interest*** → ***Έννομο συμφέρον***
- ***Knowingly*** → ***Εν γνώσει***
- ***Probative force*** → ***Αποδεικτική δύναμη***
- ***Conflicting statements*** → ***Αντιφατικές δηλώσεις***
- ***Valid and effective waiver*** → ***Έγκυρη και ενεργή δήλωση παραίτησης***: Επιλέχθηκαν οι όροι *έγκυρη* και *ενεργή*, σύμφωνα με την τριπλή διάκριση των προϋποθέσεων ισχύος μιας δήλωσης βουλήσεως ή δικαιοπραξίας (υπόσταση – κύρος – ενέργεια)³⁶.

³⁵ Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, άρθρο 31

³⁶ Δημήτριος Η. Παπαστερίου, Δέσποινα Ι. Κλαβανίδου, Δίκαιο της Δικαιοπραξίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2008, σελ. 259-271

3.3 Παράθεση αποσπασμάτων από νόμους και διακειμενικότητα

Στην έκθεση παρατίθενται αυτούσια αρκετά αποσπάσματα από νόμους και διεθνείς συμβάσεις. Όσο αφορά τα κείμενα που ήταν ήδη μεταφρασμένα στα ελληνικά, όπως η Οδηγία 2013/48 της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, παρατέθηκε η επίσημη μετάφρασή τους. Η πλειονότητα, όμως, των αποσπασμάτων προερχόταν από νομοθετήματα, τα οποία δεν αφορούσαν την Ελλάδα και, συνεπώς, δεν υπάρχει επίσημη μετάφρασή τους στα ελληνικά. Τα περισσότερα από αυτά ήταν αποσπάσματα από συνθήκες που έχουν συναφθεί μεταξύ των κρατών της Αφρικής, και τις οποίες έχει υπογράψει η Τυνησία.

Για παράδειγμα, στην έκθεση υπάρχουν αποσπάσματα από:

- τις Κατευθυντήριες Γραμμές αναφορικά με τις Συνθήκες Σύλληψης, Αστυνομικής Κράτησης και Προσωρινής Κράτησης στην Αφρική (Κατευθυντήριες Γραμμές της Λουάντα)
- τις Κατευθυντήριες Γραμμές της Νήσου Ρόμπεν για την απαγόρευση και την αποτροπή των βασανιστηρίων και της κακομεταχείρισης στην Αφρική
- τις Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές αναφορικά με το Δικαίωμα σε Δίκαιη Δίκη και Νομική Υποστήριξη στην Αφρική.

Κατά τη μετάφραση των αποσπασμάτων προσπάθησα να διατηρήσω το ιδιαίτερο ύφος και τη λειτουργία της γλώσσας που απαντάται σε κείμενα που παράγουν κανόνες δικαίου μαζί, φυσικά, με την ακρίβεια στην απόδοση των νομικών όρων και εννοιών.

Ένα παράδειγμα από τις Κατευθυντήριες Γραμμές της Λουάντα που παρατίθεται στην έκθεση:

Detainees shall be provided with the means to contact a lawyer or other legal service provider of their choice or one appointed by the state. State legal assistance should be provided if the detainee does not have sufficient means or if the interests of justice require, for example given the gravity, urgency or complexity of the case, the severity of the potential penalty, and/or the status of the detainee as vulnerable or otherwise protected.³⁷

³⁷ Κατευθυντήριες Γραμμές της Λουάντα, άρθρο 8

Και η μετάφρασή του:

Στους προσωρινά κρατούμενους θα πρέπει να παρέχονται τα μέσα επικοινωνίας με δικηγόρο ή άλλο πάροχο νομικών υπηρεσιών της επιλογής τους ή άλλον που διορίζεται από το κράτος. Η νομική βοήθεια από το κράτος θα πρέπει να παρέχεται αν ο προσωρινά κρατούμενος δεν έχει επαρκή μέσα ή αν το απαιτεί το συμφέρον της δικαιοσύνης, ιδίως ανάλογα με τη σοβαρότητα, τον επείγον χαρακτήρα και την πολυπλοκότητα της υπόθεσης, την αυστηρότητα της προβλεπόμενης ποινής, και/ή την κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο προσωρινά κρατούμενος ως ευάλωτος ή άλλως προστατευόμενος.

Στο μετάφρασμα:

- ✓ Προσπάθησα να διατηρήσω τον επιτελεστικό χαρακτήρα του κειμένου, ο οποίος τονίζεται με τη χρήση του ρήματος *πρέπει* ως μετάφραση των λέξεων *shall* και *should*.
- ✓ Διατήρησα τη σύνταξη του πρωτοτύπου ώστε να δοθεί έμφαση στα σημεία που δίνεται και στο πρωτότυπο, όπως για παράδειγμα στην πρώτη πρόταση, η οποία ξεκινά με το έμμεσο αντικείμενο *στους προσωρινά κρατούμενους*, καθώς πρόκειται για άρθρο το οποίο περιγράφει ένα δικαίωμα των προσωρινά κρατούμενων προσώπων.
- ✓ Χρησιμοποίησα το διαζευκτικό σχήμα (ή...ή) του πρωτοτύπου, καθώς αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της γλώσσας των δικαιοπαραγωγικών κειμένων για την παράθεση εναλλακτικών πιθανοτήτων.
- ✓ Στην δεύτερη περίοδο του άρθρου, όπου γίνεται μια ενδεικτική απαρίθμηση περιπτώσεων στις οποίες το συμφέρον της δικαιοσύνης απαιτεί την παροχή νομικής βοήθειας στον προσωρινά κρατούμενο από το κράτος, ενώ στο πρωτότυπο η απαρίθμηση γίνεται χάριν παραδείγματος (*for example*), στο μετάφρασμα προτίμησα την προσθήκη της λέξης *ιδίως*, η οποία αποτελεί σήμα κατατεθέν της ενδεικτικής απαρίθμησης περιπτώσεων στην ελληνική νομική γλώσσα.
- ✓ Η μετάφραση των νομικών όρων δεν παρουσίασε σημαντικά προβλήματα και δεν προχώρησα σε ιδιαίτερες σημασιολογικές αποκλίσεις προς επίτευξη πραγματολογικών σκοπών, εκτός από την έκφραση *the severity of the potential penalty*, την οποία μετέφρασα ως *την αυστηρότητα της προβλεπόμενης ποινής* και όχι *δυνατής ποινής*, καθώς η πρώτη είναι πιο σύνηθης στην ελληνική νομική γλώσσα, ενώ σημασιολογικά και οι δύο όροι αναφέρονται στην ποινή που προβλέπεται από τον νόμο.

Η παράθεση αυτούσιων άρθρων και αποσπασμάτων από νόμους και συνθήκες, καθώς και η διακειμενικότητα της έκθεσης, με τις συχνές παραπομπές σε άλλα κείμενα και νόμους, αποτέλεσαν την κύρια πηγή δυσκολιών κατά τη μετάφραση της έκθεσης.

3.4 Πρόσθετες δυσκολίες κατά τη μετάφραση

A. Ονομασίες διεθνών οργανισμών και νομοθετημάτων – συνθηκών

Όπως προαναφέρθηκε, στο κείμενο περιέχονται πολλές επίσημες ονομασίες διαφόρων διεθνών οργανισμών, καθώς επίσης και συνθηκών και άλλων νομοθετημάτων. Όσες από τις ονομασίες αυτές δεν έχουν μεταφραστεί επίσημα στα ελληνικά, τις μετέφρασα κατά λέξη και καθοδηγούμενος, όπου αυτό ήταν δυνατό, από ανάλογες ονομασίες άλλων οργανισμών και συνθηκών. Μερικές από τις ονομασίες αυτές:

- Principles and Guidelines on the Right to a Fair Trial and Legal Assistance in Africa → Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές για το Δικαίωμα στη Δίκαιη Δίκη και τη Νομική Υποστήριξη στην Αφρική
- Guidelines on the Conditions of Arrest, Police Custody and Pre-Trial Detention in Africa → Κατευθυντήριες Γραμμές για τις Συνθήκες Σύλληψης, Αστυνομικής Κράτησης και Προσωρινής Κράτησης στην Αφρική
- Canadian Charter of Rights and Freedoms → Καναδικός Καταστατικός Χάρτης Δικαιωμάτων και Ελευθεριών
- Robben Island Guidelines for the prohibition and prevention of torture and ill-treatment in Africa → Κατευθυντήριες Γραμμές της Νήσου Ρόμπεν για την απαγόρευση και την αποτροπή των βασανιστηρίων και της κακομεταχείρισης στην Αφρική
- National Bar Association → Εθνικός Δικηγορικός Σύλλογος

Φυσικά, όταν επρόκειτο για οργανισμούς ή συμβάσεις γνωστές στην ελληνική νομική πραγματικότητα, χρησιμοποίησα την επίσημη ελληνική ονομασία τους. Π.χ.:

- International Covenant on Civil and Political Rights → Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα
- European Court on Human Rights → Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
- UN Human Rights Committee → Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ΟΗΕ
- Human Rights Watch → Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

B. Όροι σε γλώσσα άλλη της αγγλικής

Στην έκθεση υπάρχουν, επίσης, όροι οι οποίοι, είτε επειδή έτσι είναι διεθνώς καθιερωμένο είτε από επιλογή των συντακτών της έκθεσης, παρατέθηκαν σε γλώσσα διαφορετική της αγγλικής, η οποία είναι η γλώσσα της έκθεσης. Οι όροι αυτοί είναι:

- ***In absentia***

Ο όρος αυτός είναι λατινικής προέλευσης και σηματοδοτεί την απουσία κάποιου. Καθώς στην έκθεση χρησιμοποιείται για να δηλώσει την απουσία των κατηγορουμένων από τη δίκη, μεταφράστηκε ως *ερήμην*, σύμφωνα με την ελληνική νομική ορολογία.

- ***Garde à vue***

Πρόκειται για τον πρωτότυπο γαλλικό όρο του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας της Τυνησίας, ο οποίος δηλώνει την κράτηση πριν από την απαγγελία κατηγορίας. Είναι χαρακτηριστικό πως σε πολλά σημεία της έκθεσης ο όρος παρατίθεται αυτούσιος, αμετάφραστος, και για αυτόν τον λόγο επέλεξε να τον διατηρήσω έτσι και σε πολλά σημεία της μετάφρασης.

- ***Bis, Ter***

Bis → δύο/δευτερος, *Ter* → τρία/τρίτος. Οι όροι είναι λατινικής προέλευσης και χρησιμοποιούνται για την αρίθμηση άρθρων που προστίθενται μεταγενέστερα σε ένα κώδικα, ώστε να μη διασπάται η σειρά των άρθρων κάθε φορά που γίνεται μια νέα προσθήκη. Στην ελληνική νομική γλώσσα ο σκοπός αυτός επιτυγχάνεται με την προσθήκη κεφαλαίων γραμμάτων μετά τον αριθμό του άρθρου.

Σύμφωνα με τα παραπάνω μετέφρασα:

article 226 *bis* of the penal code → άρθρο 226B του ποινικού κώδικα

article 13 *ter* → άρθρο 13Γ

Συμπεράσματα

Η εργασία είχε σαν σκοπό τη μετάφραση μιας έκθεσης νομικού περιεχομένου του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και τον σχολιασμό των δυσκολιών της. Η εκπόνησή της αποτέλεσε τον κινητήριο μοχλό ώστε να μελετήσω έργα και άρθρα γύρω από το αντικείμενο της νομικής γλώσσας και της νομικής μετάφρασης. Η σχετική εξοικείωσή μου πάνω στη νομική γλώσσα, ως αποτέλεσμα των προπτυχιακών σπουδών μου, αποτέλεσε σημαντικό εφόδιο για την καλύτερη κατανόηση και εφαρμογή των θεωριών.

Η νομική μετάφραση αποτελεί ένα ιδιαίτερο είδος μετάφρασης, βασικό χαρακτηριστικό της οποίας, και μία από τις σημαντικότερες δυσκολίες της, είναι η αναντιστοιχία που υπάρχει μεταξύ των νομικών συστημάτων των κρατών και η επακόλουθη αναντιστοιχία μεταξύ των νομικών τους γλωσσών. Το χαρακτηριστικό αυτό καθιστά αναγκαία την απόκτηση νομικών γνώσεων από τον μεταφραστή που είναι επιφορτισμένος με τη μετάφραση νομικών κειμένων. Το γεγονός ότι ζούμε σε ένα περιβάλλον ευρωπαϊκής ενοποίησης και αυξανόμενης παγκοσμιοποίησης και, ως εκ τούτου, η τυποποίηση των νομικών όρων λαμβάνει χώρα σε μεγαλύτερο βαθμό από ποτέ, δεν αναιρεί τη σημασία που έχει η νομική γνώση για τη διενέργεια νομικών μεταφράσεων.

Συνεπώς, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η νομική μετάφραση αποτελεί έναν διεπιστημονικό κλάδο, διαιρούμενο μεταξύ της επιστήμης της μετάφρασης και της νομικής επιστήμης. Όπως για κάθε άλλη ειδική μετάφραση απαιτείται η ύπαρξη κάποιων ειδικών γνώσεων που σχετίζονται με το αντικείμενό της, είτε αυτό είναι ιατρικό, τεχνικό ή επιστημονικό, έτσι και στη νομική μετάφραση η γνώση του νομικού συστήματος και των βαθύτερων σημασιών των νομικών όρων και εννοιών αποτελεί έναν *sine qua non* όρο για τη διενέργειά της.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Γιώργος Κεντρωτής, *Θεωρία και Πράξη της Μετάφρασης*, Δίαυλος, 2000
- Κώστας Ε. Βαλεοντής και Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, *Νομική Γλώσσα, Νομική Ορολογία, Θεωρία και πράξη*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014
- Μπατσαλιά/Σέλλα Μάζη, *Γλωσσολογική Προσέγγιση στη Θεωρία και τη Διδακτική της Μετάφρασης*
- Σ. Βλαχόπουλος, *Πολυγλωσσία στο δίκαιο. Μετάφραση νομικών κειμένων και δικαστηριακή διερμηνεία*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014
- Μ. Κανελλοπούλου Μπότη, *Η μετάφραση των νομικών κειμένων*, ΕΛΕΤΟ – 2ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία, Αθήνα, 1999
- Βασίλης Κουτσιβίτης, *Θεωρία της Μετάφρασης*, Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, 1994
- Μ. Καϊάφα – Γκμπάντι και Ε. Συμεωνίδου – Καστανίδου, *Ποινικός Κώδικας και Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2009
- Ποινικός Κώδικας και Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
- Δημήτριος Η. Παπαστερίου, Δέσποινα Ι. Κλαβανίδου, *Δίκαιο της Δικαιοπραξίας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2008

Ξενόγλωσση

- D. Cao, *Translating Law*, Multilingual Matters, 2007
- Felber, *Terminology Manual*. Paris: Unesco/Infoterm , 1984
- H. Picht και J. Draskau, *Terminology: An Introduction*. Guildford: The University of Surrey, Department of Linguistics, 1985
- Yon Maley, *The language of the law*, 1994
- Charles E. Caton, *Philosophy and ordinary language*, Urbana, University of Illinois Press, 1963
- H.L.A. Hart, *The Concept of Law*, 1961/1994

- Bernard Jackson, *Semiotics and Legal Theory*, Routledge Kegan & Paul (1969), 1985
- Lawrence Venuti, *The Translators Invisibility. A history of translation*, Routledge, 1995
- Bocquet, *Traduction juridique et appropriation par le traducteur: L'affaire Zacharie*, Aubry et Rau, 2000
- J.H. Herbots, *La traduction juridique: Un point de vue belge*, Les Cahiers de Droit, 1987
- M. Chromá, *A Dictionary for Legal Translation, The Role of Legal Translation in Legal Harmonization*, 2012
- David and Brierley, *Major Legal Systems in the World Today*, 1985
- James Boyd White, *Law as Language: Reading Law and Reading Literature*, 1982
- Vijay Bhatia, *Introduction: Genre analysis and world Englishes*, World Englishes 16, 1997
- De Groot, Gerard-René and Laer, Conrad J.P. van, *The Dubious Quality of Legal Dictionaries*, *International Journal of Legal Information*: τ.. 34, 2006
- Gideon Toury, *Translation. A Cultural-Semiotic Perspective*, *Encyclopedic Dictionary of Semiotics*, 1986

Δικτυογραφία

- <https://www.hrw.org/report/2018/06/01/you-say-you-want-lawyer/tunisi-as-new-law-detention-paper-and-practice>
- <https://legalvision.com.au/difference-lawyer-solicitor-barrister/>
- <http://www.wordreference.com>
- https://www.researchgate.net/publication/254000343_On_Toury%27s_laws_of_how_translators_translate
- <https://dictionary.cambridge.org/>
- <https://www.justia.com/>
- <http://www.sciepub.com/portal/Home>
- <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/tlr60&div=29&id=&page=>
- <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/ccpr/pages/ccprindex.aspx>
- <https://www.humanrights.com/voices-for-human-rights/human-rights-organizations/non-governmental.html>

Νόμοι – Συνθήκες

- Ελληνικός Ποινικός Κώδικας και Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
- Τυνησιακός Ποινικός Κώδικας και Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
- Νόμος n°5-2016 Τυνησίας
- Principles and Guidelines on the Right to a Fair Trial and Legal Assistance in Africa (http://hrlibrary.umn.edu/research/ZIM%20Principles_And_G.pdf)
- Guidelines on the Conditions of Arrest, Police Custody and Pre-Trial Detention in Africa - Luanda Guidelines (http://www.achpr.org/files/special-mechanisms/prisons-and-conditions-of-detention/conditions_of_arrestpolice_custody_trainee_manual.pdf)
- Canadian Charter of Rights and Freedoms (<http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/Const/page-15.html>)
- Robben Island Guidelines for the prohibition and prevention of torture and ill-treatment in Africa (<https://www.hrw.org/report/2018/06/01/you-say-you-want-lawyer/tunisia-new-law-detention-paper-and-practice>)
- Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26230&Itemid=33) / International Covenant on Civil and Political Rights (<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>)
- Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013L0048>) / Οδηγία 2013/48/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32013L0048>)
- UN Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems (https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf)

